

Ainevaldkond “Sotsiaalsained”

1. Üldalused

1.1. Valdkonnapädevus

Sotsiaalsainete pädevusega taotletakse õpilase toimetulekut iseendaga, suutlikkust toimida lähikonnas, valmisolekut ja oskust olla aktiivne ning vastutustundlik kodanik, oskust mõtestada ühiskondlikke suhteid minevikuühiskondades lähtuvalt ajaloolisest kontekstist ja üldinimlikest väärtustest.

Sotsiaalsainete õpetamise kaudu taotletakse, et põhikooli lõpetaja:

- 1) tunneb huvi kogukonna, rahva ja maailma arengu vastu, mõistab ühiskonnas toimunud ja toimuvate muutuste põhjusi, tagajärgi ja seoseid;
- 2) tunneb huvi enda arengu vastu, hindab ennast adekvaatselt, analüüsib oma võimalusi, usub endasse ja kavandab oma tulevikku, võtab eakohase vastutuse oma tuleviku kujundamise eest, väärtustab loovust ja ettevõtlikkust ning arendab endas neid omadusi ja pädevusi;
- 3) austab demokraatiat ja inimõigusi, teab oma õigusi ja kohustusi, järgib seadusi, üldinimlike väärtusi ja üldtunnustatud käitumisnorme, kujundab oma arvamuse ning on vastutustundlik ja aktiivne ühiskonnaliige, on lojaalne Eesti riigile;
- 4) valdab infootsimise meetodeid, hindab kriitiliselt allikate usaldusväärsust ja teabe sisu; väärtustab teaduspõhist maailmapilti ja kujundab enda seisukoha;
- 5) aktsepteerib inimeste individuaalseid erinevusi, kultuurilist ja maailmavaatelist mitmekesisust, suhtub neisse sallivalt, kui need pole inimväärikust alandavad või inimsusevastased;
- 6) tunnetab oma rolli Eesti kultuuripärandi hoidja ja kandjana, väärtustab inimkonna kultuuripärandit ja aktsepteerib kultuurierinevusi;
- 7) hoolib endast ja teistest, järgib tervislikke eluviise, käitub turvaliselt enda ja teiste inimeste suhtes, hoiab keskkonda, on teadlik tarbija.

1.2. Ainevaldkonna õppeainete arvestuslik maht

Ainevaldkonda kuulub kolm õppeainet, mille taotletavate õpitulemuste saavutamiseks on arvestuslikud nädalatunnid klassiti järgmised:

	2. klass	3. klass	4. klass Pargi	5. klass	5. klass Pargi	6. klass	7. klass	8. klass	9. klass
ajalugu				2	1	2	2	2	2
ühiskonnaõpetus						1			2
inimeseõpetus	1	1	1	1	1	1	1	1	

1.3. Ainevaldkonna kirjeldus

Sotsiaalainete pädevusega taotletakse toimetulekut iseendaga, lähikonnas ning ühiskonnas. Sotsiaalainete vahendusel kujundatakse õpilastes oskusi näha ühiskonna arengus põhjuse tagajärje seoseid ning teha teadlikke valikuid, lähtudes ühiskonnas kehtivatest väärtustest ja moraalinormidest. Õppe korraldamisel lähtutakse Eesti riikliku iseseisvuse tunnustamisest, eesti kultuuri traditsioonide, Euroopa ning maailma kultuuri ja teaduse põhisaavutuste väärtustamisest ning riikliku õppekava üldosas sätestatud põhimõtetest.

Õppe vältel kujundatakse õpilastes tahet toimida kõlbelise ja vastutustundliku ühiskonnaliikme ning isiksusena.

Ühiskonnaõpetuse aine võimaldab mõtteid vahetada inimõiguste ja kodanikuväärtuste üle. Sotsiaalvaldkonna õppeainete kaudu õpitakse tundma ning järgima ühiskondlikke väärtusi, norme ja reegleid, omandatakse teadmisi, oskusi ja hoiakuid sotsiaalselt aktsepteeritud käitumisest ning inimeste vastastikustest suhetest, mis aitavad kaasa tõhusale kohanemisele ja toimetulekule perekonnas, eakaaslaste hulgas, kogukonnas ning ühiskonnas. Ühiskonnaõpetuse aine võimaldab mõtteid vahetada inimõiguste ja kodanikuväärtuste üle.

Ajaloos arendada eri ajastute väärtusi tutvustades ning lugupidamist kujundades oma ja võõra kultuuri suhtes, sh kodukoha ja kultuurilise mitmekesisuse suhtes, aga ka ise väärikalt ja ausalt käitudes. Analüüsitakse tänapäeva Eesti riigi põhiseadust jt õigusakte, et kujundada arusaam seadusekuulekast ja demokraatlikku ühiskonda väärtustavast käitumisest.

Inimeseõpetuse eesmärk on toetada õpilase sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengut, õppides tundma ennast, kujundama vastutustundlikult oma suhteid, olema terviseteadlik, aus, hooliv ja õiglane.

1.4. Valdkonnaülene lõiming, üldpädevuste arengu toetamine ja õppekava läbivate teemade käsitlemine

Valdkonnasisese lõiminguga taotletakse, et õpilane areneks terviklikuks isiksuseks, kes suhtub endasse ja teistesse positiivselt, arvestab kaasinimesi, lähtub oma tegevuses üldinimlikest väärtustest ning märkab ja mõistab ühiskonnas toimuvat.

Kõigi sotsiaalvaldkonna õppeainete seisukohalt on tähtis koostööoskus ja töötamine rühmas. Õpilane omandab tõhusad oskused ja valmisoleku ühiskonnaellu sekkuda ja olla edukas elukestvas õppes ja tööturul.

Üldpädevused	Tegevused ainetunnis
kultuuri- ja väärtuspädevus – suutlikkus hinnata inimsuhteid ja tegevusi üldkehtivate moraalinormide seisukohast; tajuda ja väärtustada oma seotust teiste inimestega, ühiskonnaga, loodusega, oma ja teiste maade ja rahvaste kultuuripärandiga ning nüüdiskultuuri sündmustega; väärtustada loomingut ja kujundada ilumeelt; hinnata üldinimlikke ja ühiskondlikke väärtusi, väärtustada inimlikku, kultuurilist ja looduslikku mitmekesisust; teadvustada oma väärtushinnanguid;	• Rollimängude või dramatiseeringute kaudu erinevate eluliste olukordadega samastumine. • Väärtushinnangute üle arutlemine. • Väitlused, mille käigus kaitstakse eri seisukohti, sh neid, millega ise ei nõustuta. • Omaenda seisukohtade analüüsimine ning kaitsmine nii suulises kõnes kui kirjalikult. • Õppeprogrammides osalemine (muuseum), õppekäikudel osalemine. • Traditsiooniliste rahvakalendri tähtpäevade tähistamine.
sotsiaalne ja kodanikupädevus – suutlikkus ennast teostada; toimida aktiivse, teadliku, abivalmi ja vastutustundliku kodanikuna ning toetada ühiskonna demokraatlikku arengut ja Eesti riiklikku iseseisvust; teada ja järgida ühiskondlikke väärtusi ja norme; austada erinevate keskkondade reegleid ja ühiskondlikku mitmekesisust, religioonide ja rahvaste omapära; teha koostööd teiste inimestega erinevates situatsioonides; aktsepteerida inimeste ja nende väärtushinnangute erinevusi ning arvestada neid suhtlemisel;	• Rühmatööd, mis nõuavad kaasõppuritega ühise eesmärgi nimel tegutsemist ning töö koordineerimist. • Kompromissi ja ühisosa otsimist taotlevad arutelud. • Aktiivset eneseväljendust soosivad ülesanded, nt ettekanded, dramatiseeringud, väitlused või rühmaarutelud. • VEPA kokkulepped klassis. • Võimalusel noorte sündmustel osalemine (konverents, osaluskohvik jne).

	• Võimalusel osalemine kodanikualgatuse projektides (“Teeme ära” “Maailmakoristus”).
enesemääratluspädevus– suutlikkus mõista ja hinnata iseennast, oma nõrku ja tugevaid külgi; analüüsida oma käitumist erinevates olukordades; käituda ohutult ja järgida tervislikke eluviise; lahendada suhtlemisprobleeme;	• Kirjalikud tööd (aga ka arutelud), mis nõuavad oma arvamuste, hoiakute ja väärtuste mõtestamist, sõnastamist ja väljendamist. • Oma keelelise väljenduse jälgimine ja analüüs, et mõista, kuidas end väljendatakse ning millist sõnumit see teistele saadab. • Info otsimine, et leida abi ja vajalikku informatsiooni oma tegevuse selgemaks kavandamiseks ja selgitamiseks. • Eneserefleksiooni ülesanded, diskussioon ning kogemuste jagamine kaasõpilaste ja õpetajaga. • VEPA kokkulepped (emotsioonide äratundmine ja toimetulek), situatsiooni,- ja rollimängud, tekstidest eakohaste probleemide arutelu.
õpipädevus– suutlikkus organiseerida õppekeskkonda individuaalselt ja rühmas ning hankida õppimiseks, hobideks, tervisekäitumiseks ja karjäärivalikuteks vajaminevat teavet; planeerida õppimist ja seda plaani järgida; kasutada õpitut erinevates olukordades ja probleeme lahendades; seostada omandatud teadmisi varemõpituga; analüüsida oma teadmisi ja oskusi, motiveeritust ja enesekindlust ning selle põhjal edasise õppimise vajadusi;	• Erinevate tõhusate õpistrateegiate kasutamine õppetöös. • Oma õppimise planeerimine, eesmärkide seadmine, oma töö organiseerimine ja hindamine töö eri etappides. • Osalemine olümpiaadidel.
suhtluspädevus– suutlikkus ennast selgelt, asjakohaselt ja viisakalt väljendada nii emakeeles kui ka võõrkeeltes, arvestades olukordi ja	• Suulise väljenduse ning esinemisoskuse harjutamine, funktsionaalse lugemise ning teksti mõistmise harjutamine.

mõistes suhtluspartnereid ning suhtlemise turvalisust; ennast esitleda, oma seisukohti esitada ja põhjendada; lugeda ning eristada ja mõista teabe- ja tarbetekste ning ilukirjandust; kirjutada eri liiki tekste, kasutades korrektset viitamist, kohaseid keelevahendeid ja sobivat stiili; väärtustada õigekeelsust ja väljendusrikast keelt ning kokkuleppel põhinevat suhtlemisviisi;	• Esitluste, tekstiloomes oskuste arendamine. • Situatsioonide äratundmine (emotsioonid, käitumine).
matemaatika-, loodusteaduste ja tehnoloogiaalane pädevus – suutlikkus kasutada matemaatikale omast keelt, sümboleid, meetodeid koolis ja igapäevaelus; suutlikkus kirjeldada ümbritsevat maailma loodusteaduslike mudelite ja mõõtmisvahendite abil ning teha tõendus põhiseid otsuseid; mõista loodusteaduste ja tehnoloogia olulisust ja piiranguid; kasutada uusi tehnoloogiaid eesmärgipäraselt;	• Teabetekstide ning teabegraafika lugemise harjutamine, st diagrammide, skeemide ja muu mittesõnalise materjali mõistmine ja sellest vajalike järelduste tegemine. • Digivahendite kasutamine tekstiloomes. • Tehisintellektipõhiste vahenditega tutvumine.
ettevõtlikkuspädevus – suutlikkus ideid luua ja ellu viia, kasutades omandatud teadmisi ja oskusi erinevates elu- ja tegevusvaldkondades; näha probleeme ja neis peituvaid võimalusi, aidata kaasa probleemide lahendamisele; seada eesmärgid, koostada plaane, neid tutvustada ja ellu viia; korraldada ühistegevusi ja neist osa võtta, näidata algatusvõimet ja vastutada tulemuste eest; reageerida loovalt, uuendusmeelselt ja paindlikult muutustele; võtta arukaid riske; rakendada finantskirjaoskust;	• Tarbetekstide (CV, avaldus, taotlus, seletuskiri jm) koostamine. • Võimalusel õppekäigud ettevõtetesse, töövarjupäev, koostöö päästeameti ja politseiga.
digipädevus – suutlikkus kasutada uuenevat digitehnoloogiat toimetulekuks kiiresti muutuvast ühiskonnas nii õppimisel, kodanikuna tegutsedes kui ka kogukondades suheldes; leida ja säilitada digivahendite abil infot ning hinnata selle asjakohasust ja usaldusväärsust; osaleda digitaalses sisuloomes, sh tekstide, piltide,	• Tekstitöö digivahenditega (tekstiloomes, teksti toimetamine, teksti töötlus ja vormistamine). • Multimeediavahendite kasutamine sõnumi säilitamiseks ja edastamiseks (videosalvestus).

multimeediumide loomisel ja kasutamisel; kasutada probleemilahenduseks sobivaid digivahendeid ja võtteid, suhelda ja teha koostööd erinevates digikeskkondades; olla teadlik digikeskkonna ohtudest ning osata kaitsta oma privaatsust, isikuandmeid ja digitaalset identiteeti; järgida digikeskkonnas samu moraali- ja väärtuspõhimõtteid nagu igapäevaelus.	• Visuaalmeedia vahendite kasutamine (esitluste koostamine, tekstimaterjali kujundamine). • Digi- ja veebitekstide analüüs. • Multimodaalsete (nt fotodega illustreeritud, video- või helimaterjaliga täiendatud) tekstide analüüs ja koostamine. • Turvalisus internetis, küberkiusamise ennetamine. • Teadlikkus digiprügist. • Suhtlus- ja koostöö digikeskkondades (meeskonnatööharjutused classroom keskkonnas);
---	--

Läbivad teemad	Tegevused ainetunnis
Elukestev õpe ja karjääri kujundamine: taotletakse õpilase kujunemist isiksuseks, kes on valmis õppima kogu elu, täitma erinevaid rolle muutuvast õpi-, elu- ja töökeskkonnas ning kujundama oma elu teadlike otsuste kaudu, sealhulgas tegema sobivaid haridus- ja tööalaseid valikuid.	• Motivatsioonikirja, CV jt teemasse puutuvate tekstide kirjutamine. • Karjäärialase materjali otsing veebikeskkondades. • Erinevate elukutsetega tutvumine ning individuaalsete eelduste ja huvide selgitamine ja toetamine. • Võimalusel osalemine töövarjupäeval. • Edasiõppimisvõimalustega (gümnaasiumid, kutsekoolid) tutvumine.
Keskkond ja jätkusuutlik areng: taotletakse õpilase kujunemist sotsiaalselt aktiivseks, vastutustundlikuks ja keskkonnateadlikuks inimeseks, kes hoiab ja kaitseb keskkonda ning väärtustab jätkusuutlikkust, on valmis leidma lahendusi keskkonna- ja inimarengu küsimustele.	• Keskkonnaaineliste tekstide analüüs. • Päevakajaliste ja põhimõtteliste keskkonnateemade üle arutlemine. • Taaskasutus ja keskkonnateadlikkuse arutelud. • Võimalusel osalemine keskkonnateemalistes õppekäikudes.

	• Võimaluse korral osalemine talgutel. • Võimalusel avastusradadest osavõtt.
Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus: taotletakse õpilase kujunemist aktiivseks ning vastutustundlikuks kogukonna- ja ühiskonnaliikmeks, kes mõistab ühiskonna toimimise põhimõtteid ja mehhanisme ning kodanikualgatuse tähtsust, tunneb end ühiskonnaliikmena ning toetub oma tegevuses riigi kultuurilistele traditsioonidele ja arengusuundadele.	• Päevakajaliste meediatekstide lugemine ja analüüs. • Kogukonnaprojektidest osavõtt, planeerimine ja läbiviimine. • KOV asutustega tutvumine.
Kultuuriline identiteet: taotletakse õpilase kujunemist kultuuriteadlikuks inimeseks, kes mõistab kultuuri osa inimeste mõtte- ja käitumislaadi kujundajana ning kultuuride muutumist ajaloo vältel, kellel on ettekujutus kultuuride mitmekesisusest ja kultuuriga määratud elupraktikate eripärast ning kes väärtustab omakultuuri ja kultuurilist mitmekesisust ning on kultuuriliselt salliv ja koostööaldis.	• Kultuuriranitsa projektides osalemine. • Kommee ja käitumisharjumuste õppimine koolisündmustel ja väljaspool kooli.
Teabekeskond ja meediakasutus: taotletakse õpilase kujunemist teadlikuks ja analüüsivaks inimeseks, kes tajub ja teadvustab adekvaatselt ümbritsevat teabekeskonda, suudab kriitiliselt analüüsida ja kasutada meediamailma sisu ja allikaid, tunnustab autorsust, oskab luua kvaliteetset meediasisu, arvestades oma eesmärgi ja ühiskonnas omaks võetud suhtlemise norme, ning toimib turvaliselt ja vastutab oma käitumise eest end ümbritsevas teabekeskonnas	• Infootsing teavikutest ning veebikeskkondadest. • Erinevate suhtlusolukordade ja neisse sobiva väljenduslaadi kasutamine (nt rollimänguna). • Autoriõiguste tundmine, viitamine, kriitiline suhtumine allikatesse (ajalooliste tekstide analüüs, ajakirjandus).
Tehnoloogia ja innovatsioon: taotletakse õpilase kujunemist uuendusaltiks ja nüüdisaegseid tehnoloogiaid eesmärgipäraselt	• Asjakohaste info- ja kommunikatsioonitehnoloogia vahendite kasutamine.

kasutada oskavaks inimeseks, kes tuleb toime kiiresti muutuvast tehnoloogilises elu-, õpi- ja töökeskkonnas.	• Infootsing veebikeskkondades. • Digitehnoloogia kasutamine tekstiloomes ning arvutiteksti vormistamine.
Tervis ja ohutus: taotletakse õpilase kujunemist vaimselt, emotsionaalselt, sotsiaalselt ja füüsiliselt terveks ühiskonnaliikmeks, kes on võimeline järgima tervislikku eluviisi, käituma turvaliselt ning kaasa aitama tervist edendava turvalise keskkonna kujundamisele.	• Situaatsiooni ja rollimängudes osalemine.
Väärtused ja kõlblus: taotletakse õpilase kujunemist kõlbliselt arenenud inimeseks, kes tunneb üldinimlikke ja ühiskondlikke väärtusi ja kõlbluspõhimõtteid, järgib neid koolis ja väljaspool kooli, ei jää üksikõikseks, kui neid eiratakse, ning sekkub vajaduse korral oma võimaluste piires.	• Jutustused, rollimängud, arutelud ja õpetaja selgitused, mille vältel õpitakse oma kogemusi teadvustama ning oma tegutsemist jälgima ja reflekteerima. • Vaikuseminutid, liikumispausid, vaimse tervise programmide tutvustamine. • Arutlemine väärtusteemadel. • Ühiskonnaalaste artiklite lugemine ja arutelu nende üle.

1.5. Õppe kavandamine ja korraldamine

Õppetegevus on õppijakeskne, toetab õpimotivatsiooni hoidmist ja õpilaste kujunemist aktiivseiks ja iseseisvaks õppijaks ning loovaks ja kriitiliselt mõtlevaks ühiskonnaliikmeks, kes suudavad teha valikuid ja võtta vastutust oma õppimise eest.

Põhikoolis õppetegevust kavandades ja korraldades:

- 1) lähtutakse õppekava alusväärtustest, üldpädevustest, valdkonnapädevusest, kooliastme lõpuks taotletavatest teadmistest, oskustest ja hoiakutest ning õpitulemustest ja kooli õppekavas sätestatud õppesisust, kooliastmete õppe ja kasvatus rõhuasetustest ning lõimingu teiste õppeainete ja läbivate teemadega;
- 2) arvestatakse didaktika nüüdisaegsete käsitluste ja ainevaldkonnas toimunud arenguga, võetakse arvesse kohalikku eripära ning muutusi ühiskonnas;

- 3) taotletakse, et õpilase õpikoormus (sh kodutööde maht) oleks mõõdukas, jaotuks õppeaasta ulatuses ühtlaselt ning jätaks piisavalt aega puhkuseks ja huvitegevusteks;
- 4) arvestatakse õpilaste eelteadmisi, huvisid, individuaalseid eripärasid ja võimeid, kasutatakse diferentseeritud ja sobivat pingutust nõudvaid ülesandeid, mille sisu ja raskusaste toetavad individualiseeritud ja õpilasele tähenduslikku käsitlust, reageeritakse õpi- ja eluraskustele, pakutakse õpiabi ja tuge õpivalikutes võimaluste piires;
- 5) võimaldatakse nii individuaalset, paaris- kui ka rühmas õpet, kujundatakse õpiharjumusi ja -oskusi, suunatakse tegema valikuid;
- 6) kaasatakse õpilasi õppetegevuste kavandamisse, võetakse aega eesmärkide ja taotletavate õpitulemuste saavutamise viiside ja hindamiskriteeriumide läbiarutamiseks ning refleksiooniks;
- 7) rakendatakse uurivat õpet ja kasutatakse mitmekesiseid ja kombineeritud õppemeetodeid ning aktiivsust, loovust, koostööd ja tagasisidet soodustavaid õppetegevusi, laiendatakse õpilaste teadmisi, arendatakse oskusi ja kujundatakse hoiakuid;
- 8) rakendatakse ja kasutatakse info- ja kommunikatsioonitehnoloogiatel põhinevaid õppekeskkondi, õppematerjale ja -vahendeid;
- 9) võimaldatakse siduda õpet koolivälise eluga, et kogu ainekäsitus oleks võimalikult elulähedane, õpilasele eakohane ja tähenduslik.

Õppetegevuse kaudu laiendatakse ainevaldkonna teadmisi ja kujundatakse oskusi.

Ajalooõpetus on valdavalt uurimispõhine, kasutatakse esmaseid ja teiseseid allikaid. Kõikides sotsiaالainetes käsitletakse lisaks põhiteemadele ka ühiskonnas asetleidvaid muutusi ning kasutada õppe ilmestamiseks näiteid ümbritsevast elust.

Õppevara lihtsustamine ja diferentseerimine õpilastele eesti keele arenemise ja õppe toetamiseks.

1.6. Hindamine

Sotsiaالainete valdkonna ainete hindamisel lähtutakse vastavatest põhikooli riikliku õppekava üldosa sätetest, põhikooli riikliku õppekava lisast 6 (Sotsiaالainete riiklik ainekava) ja kooli hindamisjuhendist.

Hindamine on õppeprotsessi osa, mille kaudu toetatakse õpilase õppimist ja arengut. Õpetaja ja õpilane eesmärgistavad oma tegevuse iga õppeühiku, -teema ja –perioodi alguses. Õpilasele on õppe alguses teada, mis õpitulemuse saavutamise poole mis õpiülesannetega liigutakse, mida ja millal hinnatakse, mis hindamisvahendeid kasutatakse ning mis on hindamise kriteeriumid. Hindamisel võrreldakse õpilase arengut eelnevalt seatud õpieesmärkidega. Õppeteema kokkuvõttev hinne võib kujuneda õppeperioodi jooksul toimunud hindamise tulemusena, seejuures arvestatakse, et hinnetel võib sõltuvalt töö mahust olla erinev kaal. Praktiliste ja loominguliste ülesannete sooritamisel hinnatakse nii protsessi kulgu kui ka tulemust. Õppimist toetava hindamise käigus analüüsitakse õpilase teadmisi, oskusi, hoiakuid, väärtushinnanguid ja käitumist. Õpetaja annab suulist ja kirjalikku individuaalset tagasisidet õpilase arengu kohta. Tagasiside kirjeldab õpilase tugevaid külgi ja vajakajäämisi ning sisaldab ettepanekuid edaspidisteks õpilase arengut toetavateks tegevusteks. Õppimist toetav hindamine on pidev, lähtub õpilase individuaalsusest, panusest

õppetöösse ja tema edusammudest. Hinnanguid ja tagasisidet annavad ka kaasõpilased. Õpetaja ja kaaslaste hinnangu kõrval on suur roll enesehindamisel. Diagnostilise hindamise käigus selgitatakse välja õpilaste eelteadmiste ja oskuste tase. Hindamisvahendi ja -viisi valik sõltub seatud õppe-eesmärkidest ning eeldatavast õpitulemusest. Hindamismeetodite valikul arvestatakse õpilaste vanust, individuaalseid võimeid ning valmisolekut ühe või teise tegevusega toime tulla.

Ajaloos hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi tähtsamate ajaloosündmuste ja -nähtuste analüüsi nõudvate ülesannete kaudu. Allikaanalüüsi puhul hinnatakse allikast olulise info leidmist, selle tõlgendamist ja võrdlemist, kommenteerimist ning usaldusväärsuse üle otsustamist. Arutluse puhul hinnatakse kirjutise vastavust teemale, ajastu- ja teemakohaste faktide teadmist, võrdlemise, seoste loomise ja järelduste tegemise oskust ning isikliku suhtumise väljendamist põhjendatud argumentide toel.

Inimeseõpetuses hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi ning nende seostamise oskust. Õpilase hoiakuid ja väärtushinnanguid mõõdetakse ja tagasisidestatakse vaatluse, õpilase antud hinnangute ja otsustuste ning juhtumianalüüsi alusel.

Ühiskonnaõpetuses hinnatakse arutlusoskust, erinevate allikate, sh õigustekstide tõlgendamist ja analüüsi, ühiskondlike probleemide analüüsi ja oma seisukoha kujundamise ning selle põhjendamise oskust; aga ka kodanikuvalmidust ja -vastutust ühistegevuses osalemise, ühiskonnaliikmele kohustuslike toimingute, sh vajalike dokumentide täitmise oskuse jt eakohaste ülesannete kaudu. Väitluses hinnatakse oskust kuulata aktiivselt teise poole väiteid ning oskust esitatud väidetele tõenduspõhiste argumentidega vastata.

1.7. Õppekeskkond

Õppimist toetav õpikeskkond on turvaline, rajaneb usalduslikel suhetel ja heatahtlikkusel ning kus märgatakse ja tunnustatakse õpilase pingutusi ja õpiedu. Aktsepteeritakse erinevate seisukohtade olemasolu, arutletakse nende üle ning hinnatakse neid, lähtudes allikatest, tõenduspõhistest faktidest ning demokraatliku ühiskonna aluspõhimõtetest.

Kool võimaldab viia õpet läbi ruumis, kus on:

- 1) mööbli ümberpaigutamise võimalus liikumist eeldavateks tegevusteks nagu rühmatööd, dramatiseeringud, rolli- ja õppemängud;
- 2) internetiühendus nii õpetajal kui ka õpilastel, digitehnoloogia ning audiovisuaalsete esitluste ja videoühenduse kasutamise võimalused.

Kool võimaldab:

- 1) korraldada õpet väljaspool klassiruumi, nt mäluasutuses või ametiasutuses;

- 2) kasutada ainekava eesmärgke toetavaid õppematerjale ja -vahendeid;
- 3) õppekäike ja kohtumisi erinevate valdkondade esindajatega.

2. Ainekava Inimeseõpetus

2.1. Õppeaine kirjeldus

Eesmärgiks on toetada õpilase sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengut. Sealhulgas ka enesetundmist, kuidas olla vastutustundlikult suhete kujundamisel, terviseteadlik, aus, hooliv ja õiglane. Inimest ja tema sotsiaalset keskkonda käsitletakse tervikuna. Üksteist mõistvas õhkkonnas toimub väärtuskasvatus ja hoiakute kujundamine ning tegevused on suunatud õpilaste positiivse mõtlemise arendamisele oma arengu- ja toimetulekuvõimaluste üle. Soodne sotsiaalne õppekeskkond toetub eelkõige õpilaste isikupära ja isiklike seisukohtade austamisele, võimaluste tagamisele vabaks arvamusevalduseks, initsiatiiviks, osalemiseks ja tegutsemiseks nii üksi kui ka koos teistega. Õppetegevused muutuvad põhikooli kolme kooliastme jooksul lihtsamatest keerukamateks, ent peavad olema õpilasele mõistetavad ja tähenduslikud ning toetama arusaama õpitava vajalikkusest. Inimeseõpetus on kontsentiline õppeaine, mille võtmeteemasid käsitletakse igal kooliastmel, arvestades arengulist käsitlust. Inimeseõpetuses võib teemasid käsitleda nii üksteisele järgnevatena kui ka integreerituna, et saavutada oskuste, teadmiste ja väärtuste põhjal õpitulemused. Õpitavat käsitletakse võimalikult igapäevaeluga seondunult, kusjuures õppes on olulisel kohal aktiivõppemeetodid.

Inimeseõpetuse I kooliastme teemad ja õpitulemused lähtuvad õpilase minast (huvid, omadused jms) ja tema eluga kõige lähemalt seotud igapäevaelu teemadest nagu suhted pere ja sõpradega, tervis, käitumisnormid jms. Eesmärgiks on, et laps oskab märgata, mõista ja selgitada enda ja tema eluga otseselt seotud küsimusi. I kooliastme inimeseõpetuses käsitletakse ka ühiskonnaõpetuse teemasid nagu Eesti Vabariik, kodukoht, reeglid, õigused ja kohustused lapse seisukohalt jms.

II kooliaste laiendab mina-käsitlust ning keskendub eakaaslaste mõju teemadele, mis selles vanuseastmes oluliseks muutuvad. Arendatakse varasemast põhjalikumalt sotsiaalseid oskusi, sh kehtestavat käitumist uimastite vm riskikäitumisega seotud olukordades. Eneseteadvuse ja iseseisvuse tõusuga muutuvad olulisteks ka tervise ning tervislike valikute teemad, näiteks toitumine, kehaline aktiivsus jms.

III kooliastme inimeseõpetuse teemade puhul tuleb varasemast enam esile mina-käsitluse ja suhete psühholoogiline aspekt. Kuna III kooliastmega lõpeb kohustuslik kooliharidus, siis valmistavad inimeseõpetuse teemad õpilast ette ennast ja maailma mõistma ning enda ja teistega toime tulema. Kui II kooliastmes puudutatakse soolist arengut vaid põgusalt, siis III kooliaste pakub tõhusat seksuaalkasvatust. Tervise, suhete ja riskikäitumise teemad jätkuvad süvendatumalt, aidates noorel mõista ühiskonnas toimuvaid protsesse ja nende mõju talle endale, tema valikutele ning seeläbi tema tervisele ja toimetulekule.

2.2. Kooliastmete lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

I kooliaste	II kooliaste	III kooliaste
Õpilane: 1) Näitab Eesti Vabariigi ja oma kodukoha asukohta kaardil, tunneb Eesti ja kodukoha sümbolikat, olulisi inimesi ja paiku. 2) Väärtustab enda ja kaaslaste huvisid ning positiivset suhtumist iseendasse. 3) Mõistab õppimise tähtsust igapäevaelus hakkama saamisel ja tuleviku kavandamisel. 4) Teab, et inimeste õigustega kaasnevad kohustused. 5) Mõistab üldtunnustatud käitumisnormide ja seaduste järgimise vajalikkust. 6) Tunneb liiklusreegleid. 7) Teab erinevaid teabeallikaid, oskab leida infot ja teab, mille põhjal hinnata infoallikate usaldusväärsust. 8) Märkab inimeste erinevaid omadusi ja arvamusi.	Õpilane: 1) Teab, et ühiskond mõjutab inimest tervikuna, sealhulgas ka tervisekäitumist ja suhtlemist. 2) Väärtustab inimeste positiivseid omadusi ning positiivset mõtlemist, mõistab inimeste individuaalseid erinevusi ja on erinevuste suhtes salliv. 3) Mõistab, et murdeea arengutempo on erinev, aktsepteerib oma kehalisi muutusi ja keha eest hoolitsemise vajalikkust. 4) On loov ja ettevõtlik. 5) On iseseisev otsustaja, seostab otsuseid tagajärgedega. Teab, et „ei“ ütlemine on võimalus seista oma õiguste eest. 6) Kirjeldab tõhusaid sotsiaalseid oskusi igapäevaelus. Väärtustab hoolivust, ausust, õiglust, vastutustunnet, üksteise abistamist, sõprust ja armastust vastastikuse toetuse ning usalduse	Õpilane: 1) Teab, kuidas ühiskond mõjutab inimeste tervisekäitumist, suhtlemist ja õppimist. 2) Mõistab inimese arengut murde- ja noorukieas. 3) Teab, kuidas kujundada ja hoida positiivset suhtumist iseendasse. 4) Väärtustab enese arendamise vajadust ja elukestvat õpet, mõistab oma võimalusi ja vastutust enda elutee kujundamisel. 5) On loov ja ettevõtlik. 6) Mõistab, et inimene on sotsiaalne olend, mõistab normide vajalikkust ühiselus. Väärtustab hoolivust, ausust, õiglust ja vastutustunnet aktiivse ühiskonnaliikmena. 7) Teab, et inimesed erinevad rahvuse, soo, vaimse ja füüsilise suutlikkuse ning vaadete ja usutunnistuste poolest;

9) Mõistab sõpruse ja koostöö väärtust ning üksteise eest hoolitsemise ja abistamise vajadust. 10) Teab, mis on vägivald. Mõistab, et vägivald ei ole lubatud ja oskab vajaduse korral abi leida. 11) Teab eesti rahvakombeid ja mõistab enda rolli kommete ja tavade hoidja ja kandjana. 12) Suhtub sallivalt Eestis elavate inimeste keelelistesse ja kultuurilistesse erinevustesse. 13) Oskab oma tervist hoida. 14) Teab tervist ohustavaid tegureid, tunneb ära ja oskab hoiduda või keelduda tervist ohustavatest olukordadest. 15) Oskab planeerida oma tegevusi ja väärtustab aktiivset vaba aja veetmist. 16) Oskab kasutada lihtsamaid esmaabivõtteid ja kutsuda vajaduse korral abi. 17) Teab raha teenimise, hoidmise ja kasutamise võimalusi, käitub teadliku ja säästliku tarbijana. 18. Mõistab keskkonna hoidmise tähtsust ja enda võimalusi selles.	allikatena. 7) Teab, millest suhtlemine koosneb, mõistab avatud suhtlemise eeliseid ja ohtusid ning järgib turvalise suhtlemise reegleid. 8) Mõistab, et konfliktid on osa elust, teab konfliktide võimalikke põhjusi ja tõhusaid lahendusviise, mõistab erinevate käitumisviiside tagajärgi. 9) Teab probleemide erinevaid lahendusviise ning mõistab koostegutsemise väärtust. 10) Mõistab meediast tulenevaid ohtusid oma käitumisele ja suhetele ning vastutust oma sõnade ja tegude eest. 11) Mõistab autoriõiguste järgimise vajalikkust. 12) Teab, kuidas leida usaldusväärseid terviseinfo allikaid, ja teab, kust terviseprobleemi korral abi küsida. 13) Väärtustab tervist, tervislikku eluviisi ja keskkonda ning mõistab eluviisi ja keskkonna mõju tervisele. 14) Teab, mis on riskikäitumine, teab riskikäitumist ennetavaid ja soodustavaid tegureid ja riskikäitumise mõju inimese tervisele. Mõistab enda	on erinevuste suhtes salliv. 8) Teab, et ühiskond kaitseb laste tervist ja heaolu seadustega. 9) Kasutab terviseinfo saamiseks teaduspõhiseid allikaid ja spetsialistide abi. 10) Väärtustab positiivseid suhteid, nende loomist ja hoidmist. Mõistab ja aktsepteerib inimliku läheduse erinevaid avaldumisviise. 11) Mõistab ja aktsepteerib seksuaalse arengu individuaalsust, seksuaalse identiteedi erinevaid avaldumisvorme ja seksuaalõigusi. 12) Mõistab füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise vastastikust seost ja neid mõjutavaid tegureid. 13) Mõistab eluviisi, keskkonna ja pärilikkuse mõju tervisele ning tervisliku eluviisi ja turvalise käitumise tähtsust igapäevaelus. 14) Väärtustab partnerite vastutustundlikku käitumist seksuaalsuhetes. Oskab leida infot seksuaaltervist puudutavate küsimuste kohta.
--	--	--

	valikute tagajärgi. 15) Mõistab uimastite tarbimisega kaasnevaid riske, väärtustab tervislikku elu uimastiteta ja teeb tervislikke valikuid.	
--	---	--

2.3. Õpitulemused inimeseõpetuses

Õpitulemused 2. klass	Õppesisu
Mina Õpilane: 1) Kirjeldab oma välimust, huvisid ja tegevusi, mida talle meeldib teha. 2) Nimetab, mille poolest ta sarnaneb teistega ja erineb teistest. 3) Väärtustab iseennast ja teisi. 4) Mõistab viisaka käitumise vajalikkust.	Alateemad: • Mina. • Minu erinevused ja sarnasused teiste inimestega. • Iga inimese väärtus. • Viisakas käitumine. • Suhtumine endasse.
Mina ja teised Õpilane: 1) Teab, et inimesed on erinevad nii bioloogiliselt kui ka sotsiaalselt ning märkab inimeste sarnasusi ja erinevusi. 2) Selgitab sõpruse, koostöö, üksteise eest hoolitsemise ja üksteise abistamise vajalikkust. 3) Väärtustab iseennast ja teisi.	Alateemad: • Minu sõbrad. • Viisakas ja sõbralik käitumine. • Suhtumine teistesse. • Abivalmidus, kohuse- ja vastutustunne. • Liiklus.

Mina ja tervis Õpilane: 1) Nimetab mõningaid haiguste tunnuseid. 2) Toob näited tervist hoidvast käitumisest (hügieen, karastamine, mitmekesine toit, uni ja puhkus ning kehaline aktiivsus) ja selgitab tervist hoidva käitumise vajalikkust. 3) Toob näiteid terviseriskidest ja teab kuidas püsida terve. 4) Planeerib oma päeva ja nädalat terviseteadlikult. 5) Selgitab ja demonstreerib õpituatsioonis esmaabi võimalusi, nt haav, kukkumine, ninaverejooks, põletus, putukapiste. 6) Teab hädaabinumbrit ja oskab vajadusel kutsuda abi.	Lõiming: • Tervislik toitumine ja aiasaadused. • Aiasaaduste mõõtmine ja kaalumine. Õppekäik: • Tervisemuuseumi külastus. Õppetegevus: • Kohtumine kooli tervishoiutöötajaga. Alateemad: • Tervis. • Terve ja haige inimene. • Tervise eest hoolitsemine. • Ravimid. • Tervislik eluviis: mitmekesine toit, piisav uni ja puhkus ning liikumine ja sport. • Abi saamise võimalused. Esmaabi. • Arsti juures. Keha puhtus ja selle eest hoolitsemine.
Mina ja minu pere Õpilane: 1) Kirjeldab, mille poolest perekonnad erinevad ja sarnanevad. 2) Väärtustab üksteise abistamist ja arvestamist peres. 3) Selgitab lähemaid sugulussuhteid. 4) Teab oma kohustusi peres ning pereliikmete erinevaid rolle kodus ja tööl. 5) Kirjeldab ja eristab võimalusi, kuidas abistada pereliikmeid kodustes töodes. 6) Jutustab oma pere traditsioonidest.	Lõiming: • Minu pere. Alateemad: • Kodu. • Koduarmastus. • Perekond. Erinevad pered. • Vanavanemad ja teised sugulased. • Pereliikmete tegevus ja rollid. • Vanemate ja teiste inimeste töö. Kodused tööd. Abivalmidus, kohuse- ja vastutustunne.

7) Kirjeldab ohtlikke kohti ning olukordi kooliteel ja koduümbruses, oskab tänaval käituda ning valib ohutu tee sihtpunkti.	• Kodu traditsioonid. Koduümbrus. Naabrid ja naabruskond. Võõras ümbrus ja võõraga kaasaminek. Ohud kodus ja koduümbruses. • Kodutus. Lastekodu. Turvakodu. Sugupuu. Pereliikme lahkumine ja lein. Uus pereliige.
Mina ja Eesti Õpilane: 1) Leiab kaardilt Eesti ja kodukoha. 2) Nimetab Eesti Vabariigi pealinna ja sünnipäeva. 3) Teab, kes on Eesti Vabariigi president. 4) Võrdleb rahvakombeid minevikus ja tänapäeval, nt mardipäev, kadripäev, jõulud, vastlapäev, jaanipäev jt. 5) Selgitab, kuidas õpilane saab ise olla kommete ja tavade hoidja. 6) Toob näiteid oma klassis või kodukohas elavate inimeste tavadest ja kommetest.	Lõiming: • Hümni õppimine. • Eesti sümbolika. Alateemad: • Eesti – minu kodumaa. • Kodukoht. Eesti rikkus. • Rahvakalendri tähtpäevad. • Oma kooli tavad ja kombed. • Eesti rahva tavad ja kombed. • Kodukoha ja Eesti riigi tuntud inimesed.
Mina: aeg ja asjad Õpilane: 1) Oskab koostada oma päevakava, väärtustades aktiivset vaba aja veetmist. 2) Väärtustab oma tegevusi, mis on positiivsete tunnete tekkimise allikaks. 3) Selgitab asjade väärtust. 4) Oskab eristada oma ja võõrast asja ning mõistab, et võõrast asja ei tohi loata võtta. 5) Väärtustab ausust asjade jagamisel.	Lõiming: • Aeg ja aja planeerimine. Õppetegevus: • Kodust lemmik asja kaasa võtmine, kaasõpilastele tutvustamine ja nendega jagamine. Alateemad: • Aeg. • Aja planeerimine. • Oma tegevuse kavandamine. • Täpsus, lubadused, vastutus. • Minu oma, tema oma, meie oma.

	• Asja väärtus ja hind. • Asjade väärtus teiste väärtuste seas. • Hinnangu andmine oma tegevusele. • Suhtumine asjadesse ja teiste töösse.
Mina: teave ja asjad Õpilane: 1) Loetleb erinevaid teabeallikaid. 2) Leiab infot erinevatest allikatest. 2.klass lõiming 3) Võrdleb erinevaid teabeallikaid usaldusväärsuse ja teabe sisu väärtuse osas. 2.klass lõiming 4) Kirjeldab meediaga, sealhulgas sotsiaalmeediaga seotud võimalusi ja ohte. 5) Selgitab ja demonstreerib kokkulepitud reeglite järgimist digivahendite abil teabe otsimisel.	Lõiming: • Info otsimine internetist. Alateemad: • Erinevad teabeallikad. • Suhtlemine digikeskkondades. • Digimaterjalide kasutamine. Turvalisus.

Õpitulemused 3. klass	Õppesisu
Mina Õpilane: 1) Kirjeldab enda huvisid ja tegevusi. 2) Põhjendab, miks on vaja endasse positiivselt suhtuda. 3) Toob näiteid, kuidas õppimine aitab igapäevaelus hakkama saada. 4) Sõnastab enda õppimise eesmärged ja seostab neid enda huvidega.	Lõiming: • Mis on õigus ja mis on kohustus? Õppetegevus: • Õiguste ja kohustuste plakat. Alateemad: • Mina. • Mina ja endasse suhtumine. • Igäühe individuaalsus.

5) Seostab igapäeva valikuid tuleviku eesmärkidega. 6) Nimetab inimeste õigusi ja nendega kaasnevaid kohustusi. 7) Toob näiteid oma õigustest ja kohustustest peres, koolis ja ühiskonnas.	• Lapse õigused ja kohustused.
Mina ja teised Õpilane: 1) Teab, et inimesed on erinevad nii bioloogiliselt kui ka sotsiaalselt ning märkab inimeste sarnasusi ja erinevusi. 2) Selgitab sõpruse, koostöö, üksteise eest hoolitsemise ja üksteise abistamise vajalikkust. 3) Teab, et vägivallal on eri vormid. 4) Selgitab, mida vägivaldne käitumine võib endaga kaasa tuua. 5) Teab abi saamise võimalusi inimväärikust alandava käitumise puhul, sh kiusamine ja vägivald. 6) Hoiab keskkonda, selgitab keskkonna hoidmise võimalusi, nt jäätmete vähendamine ja sorteerimine, vee ja energia tarbimine.	Õppetegevus: • VEPA kiidude kirjutamine. • Erinevate olukordade läbimängimine. Alateemad: • Minu ja teiste vajadused. • Sõbrad ja sõpruse hoidmine. Sallivus. • Üksteise eest hoolitsemine ja teiste abistamine. • Ausus ja õiglus. • Leppimine. Vabandamine. • Oma muredest rääkimine ja tunnete väljendamine. • Oskus panna end teise inimese olukorda. • Keeldumine kahjulikust tegevusest. • Minu hea ja halb käitumine. • Südametunnistus. Käitumisreeglid. • Minu käitumise mõju ja tagajärjed. • Vastutus. Liiklusreeglid. Mäng ja töö. Õppimine. Kohusetunne ja vastutus. Meeskonnatöö. Tööjaotus.
Mina ja tervis Õpilane: 1) Eristab vaimset ja füüsilist tervist. 2) Kirjeldab seoseid tervise hoidmise viiside vahel: mitmekesine toitumine, uni ja puhkus ning liikumine.	Õppetegevus: • Erinevate olukordade läbimängimine. Alateemad: • Vaimne ja füüsiline tervis. • Tervislik eluviis.

3) Väärtustab tervislikku eluviisi. 4) Kirjeldab olukordi ja toob näiteid, kuidas keelduda tegevusest, mis kahjustab tema tervist. 5) Nimetab, kelle poole pöörduda erinevate murede korral. 6) Toob näiteid terviseriskidest ja teab kuidas püsida terve. 7) Planeerib oma päeva ja nädalat terviseteadlikult.	● Ohud tervisele ja toimetulek ohuolukorras. ● Kuidas oma tervise eest hoolitseda.
Mina ja Eesti - lõiming 3. klass Õpilane: 1) Leiab kaardilt Eesti ja kodukoha. 2) Tunneb ära, kirjeldab ja kujutab kodukoha ja Eesti Vabariigi sümbolikat. 3) Nimetab Eesti Vabariigi pealinna ja sünnipäeva. 4) Teab, kes on Eesti Vabariigi president. 5) Teab ja tutvustab oma kodukoha olulisi inimesi ja paiku.	Lõiming: ● Eesti rahvusmuusika ja sümbolika. ● Eestit tutvustav esitlus. Alateemad: ● Kodumaa. ● Eesti sümbolid: lipp, vapp, hümn. ● Rahvussümbolid. Eesti ja Euroopa. ● Eesti Vabariigi tähtpäevad.
Mina: teave ja asjad Õpilane: 1) Loetleb erinevaid teabeallikaid. 2) Leiab infot erinevatest allikatest. 3) Võrdleb erinevaid teabeallikaid usaldusväärsuse ja teabe sisu väärtuse osas. 4) Kirjeldab meediaga, sealhulgas sotsiaalmeediaga seotud võimalusi ja ohte. 5) Selgitab ja demonstreerib kokkulepitud reeglite järgimist digivahendite abil teabe otsimisel.	Õppetegevus: ● Reklaamplakati koostamine. Alateemad: ● Teave, teabeallikad ja nende kasutamine. ● Reklaam ja selle mõju. ● Ohutus. ● Sotsiaalmeedia.

II kooliastmes käsitletakse tervise ja suhtlemise teemasid, sealhulgas murdeiga ja kehalised muutused, turvalisus ja riskikäitumine, haigused ja esmaabi, konfliktid ja probleemilahendus, positiivne mõtlemine.

Õpitulemused 4.klass	Õppesisu
Käitumine ja suhtlemine Õpilane: 1) osaleb üksteise tegevust reguleerivas dialoogis (teade – teade); 2) nimetab ning võrdleb oma ja sõprade vaba aja tegevusi, huvisid; 3) analüüsib õpetaja juhendamisel situatsioonide, oma ja kaaslaste käitumise ning emotsionaalsete seisundite põhjuseid ja tagajärgi; 4) jälgib kaasõpilaste tegevust ja vajaduse korral abistab neid; 5) tunneb koolielus ära konfliktsituatsiooni ning teab, mis juhtudel on vaja sellest täiskasvanule/õpetajale teatada;	Alateemad: • Mina. • Igaühe individuaalsus ja väärtuslikkus. • Sõbrad ja tuttavad: sõprade valimine ja hoidmine, ühistegevus. • Eakaaslaste ja täiskasvanute kõnetamine. • Abivalmidus klassis: abi vajamine ja küsimine, abi vastuvõtmine, abivajajate märkamine ja abi pakkumine. • Vägivaldne käitumine: tõukamine, ehmatamine, narrimine jne, võimalikud konfliktid igapäeva koolielus. • Teatamine, kaebamine.
Inimene ja tervis Õpilane: 1) teab enda tervist tugevdavaid ja nõrgestavaid tegureid (toitumine, liikumine, uni) ja harjumusi ning nende mõju füüsilisele tervisele ja õppimisvõimele;	Alateemad: • Õppimise tervishoid: rüht, õige istumine, silmade tervishoid, puhkus, sport. • Kahjulikud harjumused: liigne televiisori vaatamine ja arvuti kasutamine jms, suitsetamine ja alkoholi tarvitamine, nende mõju füüsilisele tervisele ja õppimisvõimele.

	• Isiklikud toitumisharjumused, mõju enesetundele. • Esmased kodused ravivõtted külmetushaiguste korral. • Esmaabi lihtsamate vigastuste puhul: löikehaav, ninaverejooks jne.
Perekond ja kodukoht Õpilane: 1) nimetab oma lähisugulasi ja selgitab abistavate küsimuste toel kodu ja perekonna tähtsust oma elus; 2) kirjeldab oma pere traditsioone; 3) kirjeldab ja väärtustab oma kodukohta;	Alateemad: • Minu sugupuu: perekond ja lähisugulased. • Kodutus, lastekodu kui üks peretüüp. • Transpordivahendid kodukohas tänapäeval ja minevikus. • Sõidupilet ühissõidukis: ostmine jm toimingud. • Muuseumid kodukohas, käitumine muuseumis. • Kodukoha sümbolid: lipp, vapp. • Kodukoha rikkused. Pühad ja kombed: aastavahetus, Eesti Vabariigi aastapäev, vastlapäev, jaanipäev jne.
Inimene ja aeg Õpilane: 1) tunneb kella veerandtunnise täpsusega, seostab kellaaegu oma päevakavaga;	Alateemad: • Kellaaja määramine veerandtunnise täpsusega. • Kellaajast kinnipidamine: täpsus, hiline mine, selle tagajärjed. • Õpilase päevakava koostamine, õppimine, puhkus, vaba aja tegevused.
Inimene ja teave 1) leiab koostegevuses teavet koolistendilt ja kooli kodulehelt;	Alateemad:

	• Koolistend, ajakiri lastele, kuulutus ajalehes/stendil: teabeallikate kasutamine. • Kirja saatmine.
Inimene ja töö. Inimesed ja asjad. 1) teab erinevaid ameteid; mõistab töö vajalikkust ja väärtuslikkust; 2) planeerib täiskasvanu abiga oma taskuraha kulutamist;	Alateemad: • Töö, selle eesmärk ja tulemus: produkt, tasu. • Pereliikmete tööd: tööde jaotus, koostöö koduses majapidamises. • Õpilase töö koolis, kohuse- ja vastutustunne töö tegemisel, tööarmastus. • Lapse taskuraha, selle otstarbekas kulutamine: lihtsama- te ostude sooritamine. • Raha kogumine. • Ostud toidupoes: ostja ja müüja suhtlemine, raha kasutamine lihtsamates tehingutes. • Tehingud postkontoris. (Kirja saatmine.)
Inimene, säästlikkus ja turvalisus 1) tunneb koolielus ära konfliktsituatsiooni ning teab, mis juhtudel on vaja sellest täiskasvanule/õpetajale teatada; 2) sorteerib täiskasvanu suunamisel klassis ja kodus tekkivaid olmejätmeid;	Alateemad: • Olmejätmete tekkimine klassis ja koduses majapidamises: tegevused, nende tagajärjel tekkiv prügi. • Jätmete individuaalne käitlemine. • Liiklusmärgid kodu ümbruses ja kooliteel: ülesanne, vajalikkus.

3) teab ja kirjeldab turvalise käitumise viise igapäevaelus (liiklemine kooliteel, jalgrattaga sõitmine, tulekahju vältimine, käitumine veekogu juures ja metsas).	• Jalgrattaga (rulaga, rulluiskude- ga) sõitmine ja ohud. • Tuleohutuseeskirjade järgimine lapse igapäevastes tegevustes. • Käitumine tulekahju korral. • Käitumine tulekahjuhäire korral. • Käitumine veekogude juures, basseinis, veekeskuses. • Käitumine metsas, loodusmatkal: loodussäästlik käitumine, käitumine eksimise korral.
--	--

Õpitulemused 5. klass	Õppesisu
Tervis ja selle mõjutajad Õpilane: 1) Selgitab tervise tähendust ja seda mõjutavaid tegureid; 2) Seostab peamisi tervisenäitajaid inimese tervisliku seisundiga (nt unekvaliteet, stress, kehatemperatuur, pulss, kehamassiindeks); 3) Selgitab enda erinevate omaduste arendamise võimalusi; 4) Näeb ühe probleemi lahendamise erinevaid võimalusi; 5) Kirjeldab, kuidas kaaslased võivad mõjutada otsustamist; 6) Toob näiteid, milliste tagajärgedeni võivad erinevad otsused viia; 7) Toob näiteid hoolivast, ausast, õiglasest ja vastutustundlikust käitumisest;	Alateemad: • Tervise olemus. • Tervise aspektid: füüsiline, vaimne, sotsiaalne tervis. • Tervist mõjutavad tegurid - eluviis, pärilikkus, keskkond, tervishoid. • Mõõdetavad ja hinnangulised tervisenäitajad.

8) Demonstreerib õpituatsioonis sotsiaalsete oskuste tõhusat kasutamist; 9) Nimetab tervist tugevdavaid ja tervist kahjustavaid tegevusi ning selgitab nende mõju inimese füüsilisele, vaimsele ja sotsiaalsele tervisele (lõiming).	
Tervislik eluviis ja elukeskkond Õpilane: 1) Teab kehalise tegevuse mõju oma tervisele ja toob selle kohta näiteid; 2) Hindab ja oskab planeerida kehalise aktiivsuse piisavust oma igapäevategevuses. 3) Väärtustab tervislikku eluviisi. 4) Toob näiteid tegevustest, mis muudavad elukeskkonna turvaliseks, soodustavad kehalist aktiivsust ja tervislikku toitumist; 5) Toob näiteid elu ja tervist ohustavatest teguritest ja teab, kuidas neid vältida, hoidub riskikäitumisest; 6) Õpilane kirjeldab tervislikku elukeskkonda, lähtudes oma kodukoha loodus- ja tehiskeskkonnast (lõiming). 7) Eristab tegureid, mis muudavad elukeskkonna turvaliseks ja tervist tugevdavaks või mitteturvaliseks ja tervist kahjustavaks (lõiming). 8) Seostab ettevõtlikkust tulevase tööeluga; 9) Mõistab oma võimalusi alata ettevõtmisi ja toob näiteid ettevõtlikust tegutsemisest.	Alateemad: • Tervislik eluviis. • Tervist toetavad tegevused: tervist toetav toiduvalik, füüsiline aktiivsus, uni ja puhkus. • Turvaline elukeskkond (sh meedia) ja tervislik eluviis.

Murdeiga Õpilane: 1) Nimetab murdeas toimuvaid füüsilisi ja emotsionaalseid muutusi; 2) Toob välja arengulisi individuaalseid erinevusi, mõistab inimeste erivajadusi; 3) Toob näiteid erinevast arengutempost murdeas; 4) Selgitab keha eest hoolitsemise vajalikkust; 5) Aktsepteerib oma kehalisi muutusi ja teab, kuidas oma keha eest hoolitseda. 6) Teab suguküpsuse tunnuseid ja esmaste sugutunnuste seost soojätkamisega.	Alateemad: • Murdeea olulisus. • Murdeea füüsilised, emotsionaalsed, vaimsed ja sotsiaalsed muutused. • Keha eest hoolitsemine (karastamine ja hügieen). • Toimetulek muutustega. • Suguline küpsus ja soojätkamine. • Muutustega seonduvate kehaosade ja elundite nimetused ja toimimise põhimõtted, sh sugurakkude valmimise seos lapsesaamisvõime ja seksuaalsusega. • Positiivne suhtumine kehasse ja oma keha eest hoolitsemine (menstruatsioon, seemnepursked). • Arengu individuaalsus.
Sotsiaalsed oskused ja turvalisus Õpilane: 1) Selgitab, kuidas enesehinnang kujuneb; 2) Toob näiteid enda positiivsete omaduste kohta; 3) Teab, et meedia saab mõjutada inimeste tervisekäitumist, toob näiteid; 4) Toob näiteid, kuidas meedia abil saab suurendada inimeste kehalist aktiivsust; 5) Toob näiteid, kuidas eelarvamused mõjutavad igapäevasuhtlust; 6) Näeb ühe probleemi lahendamise erinevaid võimalusi; 7) Kirjeldab, kuidas kaaslased võivad mõjutada otsustamist; 8) Toob näiteid, milliste tagajärgedeni võivad erinevad otsused	Alateemad: • Eneseanalüüs. • Enesehinnang - Mõjutavad tegurid ja minapildi kujunemine. • Minapilt - milles ja kuidas see väljendub? • Meedia osa tervisega seotud otsustes. • Terviseteemalised veebilehed. • Riskikäitumine ja selle liigid (sh terviseriskid). • Riskikäitumist ennetavad ja soodustavad tegurid.

viia; 9) Teab, et tal on õigus öelda “ei”, ja demonstreerib õpituatsioonis “ei” ütlemist oma tervise kaitsel ja õiguste eest seismisel; 10) Toob näiteid hoolivast, ausast, õiglasest ja vastutustundlikust käitumisest; 11) Demonstreerib õpituatsioonis sotsiaalsete oskuste tõhusat kasutamist.	
---	--

Õpitulemused 6. klass	Õppesisu
Positiivne mõtlemine Õpilane: 1) Märkab ja toob välja enda ning teiste positiivseid omadusi; 2) Teab, mis on eelarvamused ja stereotüüpsed hoiakud ja tunneb need ära; 3) Toob näiteid, kuidas eelarvamused mõjutavad igapäevasuhtlust; 4) Toob näiteid eelarvamuste mõjust igapäevaelus.	Alateemad: • Positiivse mõtlemise arendamine.
Suhted ja suhtlemine teistega Õpilane: 1) Kirjeldab, millest suhtlemine koosneb; 2) Eristab mitteverbaalseid ja verbaalseid suhtlemisvahendeid ning analüüsib nende vastastikuseid seoseid; 3) Demonstreerib õpituatsioonis, kuidas oma tundeid empaatiliselt ja suhteid tugevdavalt väljendada;	Alateemad: • Mis on suhtlemine? • Suhtlemise osad. • Mis on tunded ehk emotsioonid ning kuidas oma tundeid empaatiliselt ja suhteid tugevdavalt väljendada.

4) Toob näiteid turvalisest suhtlemisest igapäevaelus, sh internetis ning lahendab õpituatsioonis teemakohaseid probleeme.	
Konfliktid ja probleemilahendus Õpilane: 1) Selgitab konflikti häid ja halbu külgi; 2) Kirjeldab tõhusaid ja mittetõhusaid konfliktide lahendusviise; 3) Eristab kehtestavat, agressiivset ja alistuvat käitumist ning mõistab nende käitumisviiside mõju suhetele; 4) Valib õpituatsioonis konflikti lahendamiseks sobiva käitumisviisi; 5) Lahendab loovalt ja koostöiselt probleeme ja toob välja erinevate lahenduste eelised ning puudused.	Alateemad: • Mis on konflikt? • Probleemi lahendamise etapid. • Käitumisstiilide tunnused ning ära tundmine. • Konflikt situatsiooni lahendamine.
Meedia Õpilane: 1) Toob näiteid meediaga seotud ohtudest; 2) Selgitab meedia mõju inimese käitumisele ja suhetele; 3) Mõistab vastutust oma sõnade ja tegude eest, sh sotsiaalmeedias; 4) Teab, mis on autoriõigused ja et need on seadusega kaitstud, selgitab, miks peab autoriõigusi järgima ja mida võib endaga kaasa tuua autoriõiguste eiramine; 5) Otsib, leiab ja esitab usaldusväärsetest allikatest tervise teemalist infot, järgides autoriõigust.	Alateemad: • Meedia negatiivse mõju väljaselgitamine. • Meedia teadlik kasutamine ning sealne suhtlus. • Arutelu - mida me endast sotsiaalmeediasse jätame. • Informatsiooni autentsus ning plagiaat ehk loomevargus - tuvastamine ning sellest hoidumine.
Tervis ja esmaabi	Alateemad:

Õpilane: 1) Toob näiteid elu ja tervist ohustavatest teguritest ja teab, kuidas neid vältida, hoidub riskikäitumisest; 2) Selgitab, miks on normid, sh liikluseeskiri kohustuslik kõigile ning järgib neid; 3) Demonstreerib õpituatsioonis esmaabivõtteid, teab, kust otsida vajadusel abi; 4) Kirjeldab tubaka, alkoholi ja teiste uimastite tarbimise kahjulikku mõju tervisele; 5) Demonstreerib õpituatsioonis, kuidas keelduda ennast ja teisi kahjustavast tegevusest, kasutades tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi.	• Elu ja tervist ohustavad tegurid. • Arutelu - milleks on kohustuslikud normid vajalikud? • Ülevaade esmaabi vajalikkusest ning kuidas esmaabi õieti kasutada. • Esmaabi praktiseerimine õpituatsioonis. • Mõnuained - mida meie kehaga teevad? • Reeglid ja normid. • Seadused (sh liikluseadus). • Reeglite ja normid vajalikkus.
---	---

III kooliastmes käsitletakse inimese arengu, turvalisuse, tervise- ja riskikäitumisega seotud teemasid, sh inimese areng ja murdeiga, inimene ja rühm, suhted ja seksuaalsus ning inimene, valikud ja õnn.

Õpitulemused 7. klass	Õppesisu
Inimese elukaar ja murdeea koht selles Õpilane: 1) Kirjeldab pärilike ja keskkonnategurite, nt elukeskkonna, ümbritsevate inimeste ja hariduse mõju inimese arengule ja otsustele; 2) Selgitab inimese arengut murde- ja noorukieas ning eristab seda täiskasvanueast; 3) Seostab inimese kasvamist ja arengut pärilike ning	Alateemad: • Areng ja kasvamine. • Arengut ja kasvamist mõjutavad tegurid. • Inimese elukaar. • Murde- ja noorukiea koht elukaares. • Inimene oma elutee kujundajana. • Enesekasvatuse alused ja võimalused. • Vastutus seoses valikutega.

keskkonnateguritega.	
Inimese mina Õpilane: 1) Selgitab, mis on minapilt ja enesehinnang; 2) Toob näiteid teguritest, mis kujundavad minapilti ja enesehinnangut; 3) Analüüsib ennast oma väärtuste, isikuomaduste, võimete ja huvide põhjal ning seostab seda valikutega elus; 4) Analüüsib inimese võimalusi ja vastutust oma elutee kujundamisel.	Alateemad: • Minapilt ja enesehinnang. • Eneseanalüüs: oma iseloomujoonte, huvide, võimete ja väärtuste määramine. • Konfliktide vältimine ja lahendamine.
Inimene ja rühm Õpilane: 1) Mõistab, et inimene on sotsiaalne olend, toob näiteid rühma kuulumise ja rühmas suhtlemise olulisusest; 2) Toob näiteid erinevate rühmade normidest ja reeglitest, mis toetavad ühiselu toimimist; 3) Analüüsib enda rolli, õigusi ja kohustusi erinevates rühmades; 4) Kirjeldab rühma mõju käitumisele, sh sõltumatuse ja autoriteedi olemust inimsuhetes, demonstreerib õpisisituatsioonis toimetulekut rühma survega.	Alateemad: • Erinevad rühmad ja rollid. • Rollide suhtelisus ja kokkuleppelisus. • Reeglid ja normid rühmas. • Inimsuhteid toetavad reeglid ja normid. • Rühma kuulumine, selle positiivsed ja negatiivsed küljed. Hoolivus rühmas. • Rühma surve ja toimetulek sellega. • Sõltumatus, selle olemus. • Autoriteet.
Turvalisus ja riskikäitumine Õpilane: 1) Toob näiteid seadustest, mis kaitsevad laste õigusi, tervist ja heaolu, ning analüüsib õiguste ja kohustuste seoseid; 2) Analüüsib laste heaolu mõjutavaid tegureid oma kogukonnas,	Alateemad: • Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused, et vältida riskikäitumist: emotsioonidega toimetulek, enesetunnetamine, kriitiline mõtlemine, probleemide lahendamine, suhtlusoskus. • Hakkamasaamine kiusamise ja vägivallega.

teeb ettepanekuid, kuidas kogukonnas paremini seista laste heaolu eest; 3) Teab, mille põhjal ära tunda teaduslikku tervisealast infot; 4) Analüüsib ja hindab erinevate tervisealaste infoallikate, tervisetoodete ja ravivõtete usaldusväärsust; 5) Toob näiteid seadustest, mis kaitsevad laste õigusi, tervist ja heaolu, ning analüüsib õiguste ja kohustuste seoseid; analüüsib laste heaolu mõjutavaid tegureid oma kogukonnas, teeb ettepanekuid, kuidas kogukonnas paremini seista laste heaolu eest; 6) Teab, mille põhjal ära tunda teaduslikku tervisealast infot.	• Erinevad legaalsed ja illegaalsed uimastid. • Uimastite tarvitamise lühi- ja pikaajaline mõju.
Inimese mina ja murdeea muutused Õpilane: 1) Kirjeldab ja toob näiteid erinevatest tunnete ja läheduse avaldumisviisidest, nt meeldimine, sõprus, armumine, armastus; 2) Selgitab suhete loomise, säilitamise ja lõpetamise võimalusi ennast ja teisi kahjustamata.	Alateemad: • Varane ja hiline küpsemine - igaühel oma tempo. • Muutunud välimus. • Nooruki põhimured küpsemisperioodil. • Suguküpsus. • Naiselikkus ja mehelikkus. • Soorollid ja soostereotüübid. • Lähedus suhetes, sõprus, armumine ja käimine. • Lähedus ja seksuaalhuvi. • Vastutus seksuaalsuhetes ja turvaline seksuaalkäitumine.
Õpitulemused 8. klass	Õppesisu
Tervis Õpilane: 1) Toob näiteid olulisematest tervisenäitajatest;	Alateemad: • Tervis kui heaoluseisund. • Terviseaspektide omavahelised seosed.

2) Analüüsib enda tervises seisundit tervisenäitajate põhjal ning kavandab vajaduse korral muudatusi eluviisis; 3) Toob näiteid füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise vastastikustest seostest; 4) Analüüsib tervisekäitumise mõju füüsilisele, vaimsele ja sotsiaalsele tervisele; 5) Analüüsib tegureid, mis aitavad säilitada inimese vaimset heaolu, märkab ohte, oskab kaaslast toetada ja vajaduse korral abi otsida.	• Eesti rahvastiku tervisenäitajad. • Tervislik eluviis ning sellega seonduvate valikute tegemine ja vastutus. • Tegurid, mis mõjutavad tervisega seotud valikuid. • Terviseaspektid: füüsiline, vaimne, emotsionaalne ja sotsiaalne tervis.
Suhted ja seksuaalsus Õpilane: 1) Selgitab seksuaalsuse olemust, inimese seksuaalset arengut ning selle individuaalsust; 2) Toob näiteid turvalisest seksuaalkäitumisest ja seksuaalõigustest; 3) Toob esile seksuaalkäitumisega seotud müütide ja soostereotüüpsete hoiakute mõju inimese tervisekäitumisele; 4) Analüüsib turvalise seksuaalkäitumise ja abi saamise võimalusi.	Alateemad: • Seksuaalsuse olemus: lähisuhted, seksuaalidentiteet, seksuaalne nauding, soojätkamine, seksuaalne areng. Seksuaalne orientatsioon. • Soorollide ja soostereotüüpide mõju inimese käitumisele ning tervisele. • Seksuaalvahekord. • Turvaline seksuaalkäitumine. • Rasestumisvastased meetodid. • Seksuaalõigused.
Turvalisus- ja riskikäitumine Õpilane: 1) Analüüsib ja toob näiteid eluviisi, keskkonna ja pärilikkuse mõjust tervisele ning eristab tervislikke ja ebatervislikke otsuseid igapäevaelus; 2) Toob näiteid keskkonnateadlikest tegevustest ning rakendab mõnda nendest enda kodukohas või koolis;	Alateemad: • Levinumad riskikäitumise liigid. • Riskikäitumise mõju inimese tervisele ja toimetulekule. Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused riskikäitumisega toimetulekul. • Uimastid ja nende toime kesknärvisüsteemile. • Uimastitega seonduvad vääruskumused.

3) Analüüsib kehalise aktiivsuse ja toitumise mõju tervisele; 4) Analüüsib uimastitega seotud riskikäitumise tagajärgi inimese toimetulekule ning sekkumise võimalusi indiviidi ja ühiskonna tasandil; 5) Analüüsib ja hindab erinevate tervisealaste infoallikate, tervisetoodete ja ravivõtete usaldusväärsust; 6) Demonstreerib õpituatsioonis esmaabi osutamist ja oskab vajaduse korral otsida abi.	• Uimastite tarvitamise isiklikud, sotsiaalsed, majanduslikud ja juriidilised riskid. • Sõltuvuse kujunemine. • Esmaabi põhimõtted ja käitumine ohuolukordades.
Inimene ja valikud Õpilane: 1) Mõistab erineva seksuaalse orientatsiooni ja soolise identiteediga inimeste õigust võrdsele ja lugupidavale kohtlemisele; 2) Demonstreerib õpituatsioonis inimväärikust alandavale käitumisele reageerimise viise ja abi saamise võimalusi; 3) Analüüsib suhtevägivalla avaldumisvorme ja põhjusi, teab, kuidas käituda lähisuhtevägivalla korral ning toob näiteid abi saamise võimalustest.	Alateemad: • Seksuaalne orientatsioon. • Soorollide ja soostereotüüpide mõju inimese käitumisele ning tervisele. • Huvide ja võimete mitmekesisus ning valikud. • Edukus, väärtushinnangud ja prioriteedid elus. • Mina ja teised kui väärtus.

3. Ainekava Ajalugu

3.1. Õppeaine kirjeldus

Ajaloo kui õppeaine õppimise eesmärgiks on mitmekülgse ja põhjaliku arusaamise kujundamine minevikusündmustest, inimeste tegevusest ning nende mõjust ja tähendusest tänapäeva ühiskonnale.

Mineviku mõistmine: Õppimine ajaloo aitab õpilastel mõista minevikusündmuste põhjuseid, kulgu ja tagajärgi. See aitab neil mõista, kuidas minevik on kujundanud tänapäeva maailma ning mõjutanud ühiskonda, kultuuri ja inimeste elusid.

Kriitiline mõtlemine: Ajaloo õppides arendatakse õpilaste kriitilise mõtlemise oskusi, võimaldades neil analüüsida ja hinnata erinevaid allikaid ning tõlgendada minevikusündmusi mitmekülgsest ja objektiivsest. Ajalooõpe mängib olulist rolli kriitilise mõtlemise arengus, kuna see julgustab õpilasi analüüsima ja hindama erinevaid allikaid, tõlgendama ajaloo sündmusi mitmekülgsest ning küsitama tavapäraseid arusaamu ja eelarvamusi. Siin on mõned viisid, kuidas ajalugu aitab kaasa kriitilise mõtlemise arengule:

Ajalooõpe õpetab õpilasi analüüsima erinevaid allikaid, sealhulgas tekste, artefakte, pilte ja suulisi ajaloolisi ülestähendusi, ning hindama nende usaldusväärsust, autorlust, eesmärki ja konteksti. Õpilased õpivad eristama objektiivseid ja subjektiivseid allikaid ning mõistma, kuidas allikad võivad olla moonutatud või kallutatud.

Ajalooõpe julgustab õpilasi arendama argumente ja seisukohti, mis põhinevad tõenditel ja faktidel ning on toetatud mitmekülgsete allikatega. Õpilased õpivad sündmusi ja nähtusi mitmest vaatenurgast uurima ning esitama oma seisukohti põhjendatult ja veenvalt.

Ajalooõpe õpetab õpilasi mõistma põhjuse ja tagajärje seoseid minevikusündmuste vahel ning hindama erinevate sündmuste ja otsuste mõju ja ulatust. Õpilased õpivad mõistma, kuidas üks sündmus võib põhjustada ahelreaktsiooni teistes sündmustes ning kuidas need omakorda võivad mõjutada ühiskonda ja kultuuri.

Ajalooõpe julgustab õpilasi vaatlama minevikku mitmekülgsest ning hindama erinevaid tõlgendusi ja perspektiive ajalooliste sündmuste ja nähtuste kohta. Õpilased õpivad mõistma, et ajaloo tõlgendused võivad olla mitmetähenduslikud ning sõltuda ajastu, kultuuri, poliitilise olukorra ja inimeste isiklikest veendumustest.

Ajalooõpe õpetab õpilasi küsimusi esitama ja kahtlema, soodustades aktiivset ja kriitilist suhtumist teadmistesse ning väljakutseid olemasolevatele arusaamadele ja seisukohtadele. Õpilased õpivad kahtlema üldtunnustatud faktides ja küsitama minevikusündmuste traditsioonilisi tõlgendusi.

Identiteedi ja kultuuri mõistmine: Ajaloo õppimine aitab õpilastel mõista oma kultuurilist pärandit, identiteeti ja kohta maailmaajaloo. See aitab neil arendada empaatiat ja arusaamist teiste kultuuride ja inimeste suhtes. Ajalooõpe võimaldab inimestel mõista oma kultuurilist pärandit, mis hõlmab rahvust, keelt, kombeid, traditsioone ja uskumusi. Teadmised oma kultuurilisest taustast aitavad inimestel mõista, kes nad on ja kust nad tulevad ning seovad neid tugevamalt oma kogukonna ja ajaloo. Ajalooõpe aitab kaasa ka kollektiivsele mälule, mis on inimeste jagatud arusaam minevikust ja selle mõjust tänapäevale. Inimesed identifitseerivad end sageli minevikusündmustega, mis on olulised nende rahvuse, kogukonna või kultuuri jaoks ning mis mõjutavad nende identiteeti ja eneseteadvust. Ajalooõpe aitab mõista minevikusündmusi, mis on mõjutanud negatiivselt teatud kogukondi või rahvagruppe ning põhjustanud traumaatilisi kogemusi. See võib hõlmata näiteks kolonialismi, sõdu, orjandust, genotsiidi või

muud diskrimineerimist. Ajalooõpe võib aidata kaasa vastupanule ja üleelamisele nende sündmuste tagajärgedega ning aidata kaasa identiteedi tugevdamisele ja eneseväärtustamisele. Ajalooõpe aitab kaasa identiteedikonstruksioonidele, mis on pidevas muutumises ja arengus. Inimesed võivad kujundada oma identiteeti lähtuvalt ajaloolistest sündmustest, millest nad teadlikud on, ning siduda end teatud ajalooga seotud isikute, perioodide või kultuuriliste liikumistega. Ajalooõpe aitab inimestel kujundada oma väärtusi ja maailmavaadet, võttes arvesse minevikusündmusi, mis on mõjutanud ühiskondlikke norme, eetilisi tõekspidamisi ja moraalset käitumist. Identiteet võib olla seotud ka ajalooliste figuuride või liikumiste järgimisega, mis väljendavad inimeste enda tõekspidamisi ja veendumusi.

Kodanikuharidus: Ajalooteadmised aitavad õpilastel mõista ühiskonna struktuuri ja toimimist ning demokraatia olulisust. Nad õpivad, kuidas minevikusündmused ja otsused on mõjutanud poliitikat, seadusi ja kodanikuõigusi ning kuidas nad ise saavad kaasa aidata ühiskonna arengule ja parandamisele.

Kultuuriline pädevus: Ajaloos õppimine aitab arendada õpilaste kultuurilist pädevust, võimaldades neil mõista ja hinnata erinevaid kultuurilisi vaatenurki ning suhelda tõhusalt ja lugupidavalt inimestega erinevatest kultuuridest.

Põhikooli II aste keskendub põhjarusaamale ajaloost: Õpilased arendavad algelist arusaama ajaloost ja minevikusündmustest ning õpivad mõistma, et minevikul on seos oleviku ja tulevikuga. Samuti õpitakse tundma ja kasutama ajalooliseid mõisteid aeg, minevik, olevik, tulevik, sündmus, isik jne., ning mõistavad nende tähendust ja oskavad neid kontekstis kasutada. Traditsioonide ja kultuurilise pärandi mõistmisel õpivad noored tundma oma kultuurilist pärandit, traditsioone ja tähtpäevi ning mõistavad nende tähendust ja tähtsust.

III kooliastmes on keskmes ajaloosündmuste ja protsesside mõistmine: õpilased süvendavad oma arusaama ajaloosündmustest ja -protsessidest ning õpivad mõistma nende põhjuseid, tagajärgi ja seoseid.

Kriitiline mõtlemine ja allikakriitika: Õpilased arendavad oma kriitilise mõtlemise oskusi, õppides analüüsima ja hindama erinevaid ajaloolisi allikaid ning tõlgendama neid objektiivselt ja kriitiliselt.

Kultuuridevaheline mõistmine: Õpilased õpivad mõistma erinevate kultuuride ja ajalooliste perioodide erinevusi ja sarnasusi ning arendavad empaatiat ja austust teiste kultuuride vastu.

3.2. Kooliastmete lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

II kooliaste	III kooliaste
Õpilane: 1) Teab, ajaloo periodiseerimise põhimõtteid ning et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline. 2) Teab, et ajaloosündmustel ja -nähtustel on põhjused ja tagajärjed. 3) Kasutab ajaloomõisteid kontekstis. 4) Teab näiteid kodukoha minevikust. 5) Teab, et Eesti ei ole alati olnud iseseisev ning teab olulisi sündmusi ja isikuid Eesti omariikluse kujunemisloos. 6) Mõistab, kuidas kujunes inimasustus. 7) Mõistab, et teadus ja tehnika on pidevas arengus ja mõjutavad inimesi ning ühiskonnaelu. 8) Oskab asetada end minevikus elanud inimese olukorda ning saab aru, et erinevast rollist vaadates on maailm erinev. 9) Teab, et eri aegadel on ühiskonnas olnud erinevad väärtussüsteemid, mida ei ole õige hinnata tänapäeva kontekstis. 10) Teab, mis tunnused on iseloomulikud demokraatlikele ja mittedemokraatlikele ühiskonnavormidele ajaloos. 11) Teab, millist liiki allikatest saab mineviku kohta teavet ja milliste tunnuste järgi saab allikate usaldusväärsust hinnata. 12) Teab näiteid kodukoha kultuuripärandist, olulisi inimesi ja nende rolli kodukoha kultuuriloos. 13) Märkab ja väärtustab minevikupärandit Eestis ja mujal. 14) Teab, kuidas meditsiin ja inimeste teadmised tervisest on aja	Õpilane: 1) Eristab ajalooperioode ning iseloomustab neid põhitunnuste kaudu. 2) Mõistab ajaloosündmuste tähenduslikkust, toob esile sündmuste ja protsesside põhjusi ja tagajärgi ning jätkuvuse ja muutuste näiteid. 3) Seostab kodukoha ajalugu Eesti ja Euroopa ajalooga, teab Eesti ajaloo pöördpunkte. 4) Mõistab Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa ajaloo taustal. 5) Mõistab tänapäeva Euroopa ja Ameerika Ühendriikide kujunemislugu ja arengut ning riikide mõju maailmas. 6) Analüüsib inimeste igapäevaelu ja ühiskonnaelu muutumist ning linnade tähtsuse kasvu. 7) Mõistab teaduse ja tehnika arengu mõju inimeste eluviisile ja ühiskonnaelu valdkondadele. 8) Mõistab kolonialismi ja rahvastikurände põhjusi ja tagajärgi minevikus ja tänapäeval globaalse ajaloo perspektiivis. 9) Analüüsib inimese sotsiaalseid ja ühiskondlikke rolle minevikus ja tänapäeval, individuaalse eneseteostuse piiranguid ja võimalusi lähtuvalt ühiskonna arengust. 10) Mõistab, kuidas on kujunenud ja toiminud demokraatlik ühiskond minevikus, võrreldes tänapäevaga. 11) Mõistab, kuidas inimese käsitus on ajas muutunud. 12) Kogub ajalooalast informatsiooni, töötab eritüübiliste

jooksul muutunud. 15) Teab näiteid, kuidas inimkond on minevikus keskkonda mõjutanud.	ajalooallikatega, kommenteerib ja hindab neid kriitiliselt, teeb informatsiooni põhjal järeldusi. 13) Eristab poliitilisi õpetusi, teab nende kujunemislugu 14) Analüüsib kultuuripärandi tähtsust inimkonna ajaloos ja mõistab üksikisiku rolli kultuuripärandi kandjana. 15) Analüüsib inimese tervisekäitumise muutumist ajaloos. 16) Mõistab inimtegevuse ja keskkonna vastastikust mõju ajaloos.
---	--

3.3. Õpitulemused ajaloos

Õpitulemused 5. klass	Õppesisu
Ajaarvamine ja ajalooallikad Õpilane: 1) kasutab ajaarvamisega seotud mõisteid asjakohaselt: e.Kr., p.Kr, sajand, aastatuhat jt; 2) teab, et ajalooallikad jagunevad suulisteks, esemelisteks, kirjalikeks ja audiovisuaalseteks ning toob nende kohta näiteid; 3) iseloomustab erinevate allikatüüpide eripära, hinnates nende usaldusväärsust; 4) kasutab perekonnaloos uurimisel eritüübilisi allikaid; 5) teab, et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline, nimetab ajalooperioode ja sündmusi, mis on aluseks ajaloo periodiseerimisele, põhjendab oma valikut;	Alateemad: • Ajalugu on põnev ja kasulik. • Aja mõõtmine • Ajalooallikad • Arheoloogia • Arhiivid ja muuseumid

6) paigutab ajateljele isikliku elu sündmusi, ajaloosündmusi ja -perioode, kasutades õigesti ajaühikuid; lahendab ajatelje abil ülesandeid;	
Elu muinasajal Õpilane: 1) toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ja Eesti ajaloos ning isiklikus elus; 2) teab kodukohaga ja Eestiga seotud muinasaja asulaid ning kirjeldab selle/nende tekkimise ja kujunemise põhjuseid; 3) kirjeldab muinasaja inimese eluolu ja selgitab inimese sotsiaalse rolli kujunemist ühiskonnas; 4) nimetab mõnda avastust /leiutist ja selgitab selle/nende tähtsust; 5) kirjeldab ajaloosündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost ja iseloomustab allikatüüpide eripära, hinnates nende usaldusväärsust; 6) teab muistse vabadusvõitluse põhjuseid ja tagajärge; 7) teab, kes oli Läti Henrik ja Lembitu ning miks nad on ajaloos olulised; 8) selgitab, miks on Henriku Liivimaa kroonika tähtis ajalooallikas;	Alateemad: • Eelajalooline aeg. Mägilane Ötzi • Eestlaste muistne vabadusvõitlus. Kroonikakirjutaja Henrik • Vana-Egiptus. Ehitusmeister Imhotep • Vana-Kreeka. kirjanik Aristophanes • Vana-Rooma. Väejuht Julius Caesar • Elu Pompeis. Preestrinna Eumachia
Elu keskajal Õpilane: 1) teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist ja inimese sotsiaalsest rollist ühiskonnas; 2) teab ja selgitab, mis roll oli kirikul keskaja ühiskonnas ja kultuuriloos;	Alateemad: • Ristiusu teke. jeesus Kristus • Bütsantsi keisririik. Keisrinna Theodora • Kloostrite asutamine. Munk Benedictus • Islami teke. Prohvet Muhamed • Frangi riik. Rüütel Roland • Viikingite retked. Norra kuningas Olav Tryggvason

3) toob näiteid oma kodukoha ja/või Eesti ajaloomälestistest ja selgitab nende olulisust; 4) kirjeldab joonise abil ajaloolist asulat, toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu; 5) kirjeldab keskaja inimese eluolu ja tegevusalasid; 6) kirjeldab joonise abil ajaloolist asulat; 7) kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis; 8) kirjeldab hariduse andmist minevikus; 9) leiab õpitu põhjal lihtsamaid seoseid;	• Vana-Vene riik. suurvürst Jaroslav Tark • Ristisõjad. sultan Saladin • Reisid kaugetele maadele. Marco Polo • Saja-aastane sõda. Jeanne d'Arc • Kaubandus ja linnad. Kaupmees Hans Bouwer • Suured maadeavastused. Meresõitja kolumbus • Kunst ja teadus. Leonardo da Vinci • Katoliku kiriku lõhenemine. Martin Luther • Hariduse levik. Kooliõpetaja Forselius
Elu uusajal Õpilane: 1) toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ja Eesti ajaloos. Nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos, toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna vastastikusest mõjust minevikus; 2) mõistab ajaloosündmuste ajalist järgnevust; 3) kirjeldab ajaloosündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost; 4) nimetab ajalooliseid isikuid ja miks nad on ajaloos olulised; 5) toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu; 6) kirjeldab inimeste eluolu minevikus; 7) teab ja esitleb lugusid oma kodukoha minevikust; 8) leiab õpitu põhjal lihtsamaid seoseid;	Alateemad: • Venemaa tugevnemine. Tsaar Peeter Esimene • Tehnika areng. Leiutaja James Watt • Prantsuse revolutsioon. kuninganna Marie Antoinette • Prantsusmaa vallutused. Keiser Napoleon • Arstiteaduse edusammud. Halastajaõde Florence Nightingale • Ameerika Ühendriigid. President Abraham Lincoln
Rahvuslik ärkamiseaeg	Alateemad:

Õpilane: 1) nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos; 2) teab, kes olid Johann Voldemar Jannsen, Lydia Koidula, Carl Robert Jakobson, Jakob Hurt ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos; 3) kirjeldab tähtsamaid ärkamisaja sündmusi; 4) nimetab mõnda kodukohaga seotud isikut ja/või sündmust ja/või ajaloomälestist;	• Eesti rahvuslik ärkamisaeg. Lydia Koidula • Vene tsaaririigi lõpp. Tsaar Nikolai II
Eesti iseseisvumine Õpilane: 1) kirjeldab ajaloosündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost; 2) nimetab Eesti iseseisvumisega seotud sündmusi ja isikuid; 3) kirjeldab Eesti iseseisvumise näitel põhjuse ja tagajärje seost; 4) teab, kes olid Konstantin Päts, Konstantin Konik ja Jüri Vilms ja põhjendab nende olulisust; 5) teab, millal ja kus kuulutati välja Eesti Vabariik;	Alateemad: • Eesti Vabariigi loomine. President Konstantin Päts
Eesti ja Teine maailmasõda Õpilane: 1) toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ja Eesti ajaloos ning isiklikus elus; kirjeldab ajaloosündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost; 2) toob näiteid, kuidas Teine maailmasõda mõjutas elu Eestis; 3) teab, kes olid Jossif Stalin ja Adolf Hitler ning selgitab nende mõju Eesti ajaloole;	Alateemad: • Teine maailmasõda. Diktaator Hitler

4) toob näiteid oma perekonnaloost;	
Eesti ja Euroopa kahe maailmasõja vahel Õpilane: 1) toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ja Eesti ajaloos. Kirjeldab ajaloosündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost; 2) teab vabadussõja põhjuseid ja tagajärge; 3) teab ja oskab selgitada võidupüha tähtsust Eesti kultuuriloos; 4) teab, kes oli Jaan Poska ja põhjendab tema olulisust; 5) selgitab Tartu rahu tähtsust; 6) kirjeldab üldist eluolu ja kultuuri, toob näiteid;	Alateemad: • Naise rolli muutumine. Moekunstnik Coco Chanel • Teaduse areng. Füüsik Albert Einstein
Nõukogude aeg Õpilane: 1) toob näiteid sündmustest ja protsessidest Eesti ajaloos ja isiklikus elus; toob näiteid ajaloomälestisest ja selgitab, miks need on kultuuriloos olulised; 2) iseloomustab erinevatest valdkondadest ENSV eluolu; 3) toob näiteid ja teab mõnda lugu oma perekonnaloost ENSV ajal; 4) teab ja tunneb kodukohaga seotud paiku, isikuid;	Alateemad: • Kommunism Nõukogude Liidus. Diktaator Stalin • Elu Nõukogude Eestis. Sportlane Heino Lipp
Nüüdisühiskond Õpilane: 1) toob näiteid ajaloomälestistest ja selgitab, miks need on kultuuriloos olulised; 2) toob näiteid ravivõtete ja tervishoiu kohta eri aegadel;	Alateemad: • Heaoluühiskond. Popstaar John Lennon • Suhtumine lastesse muutub. Kirjanik Astrid Lindgren

3) toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna vastastikusest mõjust minevikus;	
Iseseisvuse taastamine Õpilane: 1) nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust; toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna vastastikusest mõjust minevikus; 2) teab, kes oli Lennart Meri selgitab tema olulisust; 3) teab, mis põhjustel sai Eesti iseseisvuse taastamine võimalikuks; 4) oskab nimetada mõnda iseseisvumise taastamisega seotud sündmust; 5) teab mõnda perekonnalugu;	Alateemad: • Eesti taasiseseisvumine. President Lennart Meri • Maailm tänapäeval. Ema Teresa.

Õpitulemused 6. klass	Õppesisu
Muinasaeg Õpilane: 1) kasutab ajaarvamisega seotud mõisteid asjakohaselt: e.Kr., p.Kr, sajand, aastatuhat jt; 2) kirjeldab ajaloosündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost; 3) kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis; 4) teab mõnda inimeste ajaloolist asulat, kirjeldab selle tekkimise ja kujunemise põhjusi; 5) kirjeldab joonise abil ajaloolist asulat;	Alateemad: • Esiaeg. Inimkonna ajaloo algus, jääaeg ja nüüdisinimese teke, muistsed kütid, kalastajad ja korilased, • varajased põlluharijad ja karjakasvatajad, esimesed suured asulad, • metallide kasutamine, • muinasaeg Eestis.

Esimesed tsivilisatsioonid: Õpilane: 1) toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu; 2) nimetab teaduse ja tehnika arengut mõjutanud tähtsmaid avastusi ja leiutisi ning selgitab nende tähtsust; 3) teab näiteid erinevatest ühiskonnaelu vormidest antiikajal ja kirjeldab nende erisusi; 4) teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist ja inimese sotsiaalsest rollist ühiskonnas; 5) nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos; 6) näiteid ajaloomälestistest ja selgitab, miks need on kultuuriloos olulised; 7) toob näiteid ravivõtete ja tervishoiu kohta eri aegadel; 8) toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna vastastikusest mõjust minevikus; 9) kirjeldab ajaloosündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost; 10) kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis;	Alateemad: • Muistsed Idamaad. Kaart. • Mesopotaamia. Elu sumeri linnas. Mesopotaamia suurriigid, Mesopotaamia jumalad ja kangelased. • Vana-Egiptus. Vana-Egiptuse riik ja ühiskond. Elu pärast surma. Jumalad, templid ja teadus. Vaaraode retked. • Foiniikia meresõitjad. • Iisraeli rahvas Palestiinas. Iisraellaste usk. • Pärsia suurriik. • Muistne India, India usk ja kultuur. • Muistne Hiina ja Hiina kultuur.
Antiik-Kreeka Õpilane: 1) toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu; 2) nimetab teaduse ja tehnika arengut mõjutanud tähtsmaid avastusi ja leiutisi ning selgitab nende tähtsust;	Alateemad: • Kreetalossid ja linnad. Mükene kultuur. • Kreeka kangelased. • Kreeka polised. • Kreeklase usk. • Sparta riik. Võitlus pärslaste vastu. • Ateena demokraatia. Ateena linn. Ateenlaste elu.

3) teab näiteid erinevatest ühiskonnaelu vormidest antiikajal ja kirjeldab nende erisusi; 4) teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist ja inimese sotsiaalsest rollist ühiskonnas; 5) nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos; 6) toob näiteid ajaloomälestistest ja selgitab, miks need on kultuuriloos olulised; 7) toob näiteid ravivõtete ja tervishoiu kohta eri aegadel; 8) toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna vastastikusest mõjust minevikus; 9) kirjeldab ajaloosündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost; 10) kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis;	• Teater. • Olümpiamängud. • Filosoofia ja teadus. • Makedoonia riik ja aleksander Suur. Hellenism.
Vana-Rooma Õpilane: 1) toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu; 2) nimetab teaduse ja tehnika arengut mõjutanud tähtsamaid avastusi ja leiutisi ning selgitab nende tähtsust; 3) teab näiteid erinevatest ühiskonnaelu vormidest antiikajal ja kirjeldab nende erisusi; 4) teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist ja inimese sotsiaalsest rollist ühiskonnas; 5) nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos;	Alateemad: • Vana-Rooma. Kaart ja geograafia. • Etruskid. • Rooma riigi tekkimine. • Rooma vabariik. • Rooma ja Kartaago. Roomast saab suurriik. • Roomlaste usk ja eluolu. • Kodusõjad ja vabariigi lõpp. • Rooma keisririik. • Rooma kultuur. • Kristus ja ristiusu teke. Ristiusk ja Rooma riik. Constantinus Suur ja ristiusu võidukäik. • Põhjapoolsed rahvad. Suur rahvasterändamine ja Lääne-

6) toob näiteid ajaloomälestistest ja selgitab, miks need on kultuuriloos olulised; 7) toob näiteid ravivõtete ja tervishoiu kohta eri aegadel; 8) toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna vastastikusest mõjust minevikus; 9) kirjeldab ajaloosündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost; 10) kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis;	Rooma riigi langus.
--	---------------------

Õpitulemused 7. klass	Õppesisu
Varakeskaeg Õpilane: 1) iseloomustab põhitunnuste kaudu erinevaid ajalooperioode; 2) toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid; 3) nimetab sündmuse ja aastaarvu, millega tähistatakse kokkuleppeliselt keskaja algust Euroopas ja Eestis; 4) nimetab keskaja kolm perioodi (vara- kõrg- ja hiliskeskaeg) ning toob näiteid iseloomulike joonte kohta igast perioodist; 5) mõtestab ja sõnastab ajaloolise keskkonna kujunemist oma kodukohas, selgitab keskaegse muistise tähendust keskajal ja tänapäeval oma kodukohas (nt linnus); 6) võrdleb Euroopat 5. ja 13. sajandil kaardi alusel; 7) iseloomustab seisuslikku ühiskonda: nimetab seisused ja ülesanded, selgitab jumala tähtsust keskaja inimese maailmapildis;	Alateemad: • Uue ajastu koidikul. • Frangi riik, Karl suur ja tema impeerium, karolingide renesanss, impeeriumi lagunemine. • Seisuslik ühiskond ja läänipüramiid. • Rüütlid ja linnused, rüütlikultuur, naine linnuses • Looduslikud olud ja rahvastik. • Põllumajanduse areng, talupoeg ja maaisand, küla ja talu

- 8) iseloomustab läänikorda;
- 9) kasutab kontekstis mõistet senjöö ja vasall ja truudus, feodaal;
- 10) kirjeldab feodaalset hierarhiat, selgitab seoseid;
- 11) iseloomustab läänimeeste elulaadi;
- 12) kirjeldab keskaegset linnust;
- 13) iseloomustab rüütlit ja aadlidaami, kirjeldab nende elu. Nt kirjeldab keskaegse rüütliseisuse ideaale, võrdleb neid tänapäeva meesideaaliga, iseloomustab keskaegse aadlidaami ilu- ning käitumiseideaali; võrdleb seda tänapäeva naise ideaalidega, loetleb aadlinaise kohustusi ja ülesandeid abikaasa ja lossiemandana; selgitab aadlike abielu peamist eesmärki;
- 14) analüüsib linnuselu vooruseid ja puuduseid keskaja inimese seisukohast;
- 15) toob näiteid rahvastikurännetest, selgitades nende põhjusi ja tagajärgi;
- 16) selgitab suure rahvaste rändamise põhjuseid ja mõju Euroopale;
- 17) nimetab Lääne-Rooma riigi aladel tekkinud germaanlaste riike;
- 18) iseloomustab germaanlaste ja roomlaste suhteid;
- 19) nimetab romaani ja germaani keelkonda kuuluvaid keeli;
- 20) analüüsib Euroopa riikide arengut ajaloos mõne riigi näitel;
- 21) kirjeldab Frangi riigi tekkimist ning jagunemise põhjuseid ja tagajärgi (kolm tuumikala: Itaalia, Prantsusmaa ja Saksamaa);
- 22) teab, kus tekkis Frangi riik – kannab kontuurkaardile;
- 23) selgitab milles seisnes ristiusu vastuvõtmise tähtsus Frangi riigi jaoks;
- 24) selgitab, kes on Merovingid, kes on Karolingid;

Kõrgkeskaeg

Õpilane:

- 1) iseloomustab põhitunnuste kaudu kõrgkeskaega kui ajalooperioodi;
- 2) iseloomustab kiriku rolli keskaja ühiskonna ja üksikisiku elus;
- 3) kirjeldab kiriku struktuuri;
- 4) teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis;
- 5) selgitab mõne näite põhjal, mil moel võivad ehitised, kunstiteosed ja muud esemed anda teavet keskaegse inimese maailmapildi kohta;
- 6) teeb kirjalike tekstide või kunstiteoste põhjal lihtsamaid järeldusi, hinnates autori taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis;
- 7) nimetab erinevate kunstistiilide olulisemaid tunnuseid ja tunneb väliste tunnuste järgi ära erinevate kunstistiilide arhitektuurinäiteid;
- 8) tunneb ära ja nimetab romaani ja gooti stiili arhitektuuris (ümarkaar/ teravkaar, hoone üldilme, akende suurus ja hulk,detailid);
- 9) iseloomustab kunstiteoste toel keskaja kujutavat kunsti (temaatika, kujutamiseviis, kunstniku staatus, eesmärgid);
- 10) märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju;
- 11) selgitab ristiusustamise mõju kultuurile ja keskkonnale kirikuehituse näite kaudu;
- 12) teab, kuidas meditsiin on ajas arenenud ja mis võtteid on kasutatud haiguste ja epideemiatega võitlemisel;

Alateemad

- Keskaegsed linnad.

Linnade rajamine, elukorraldus ja omavalitsus, majandus ja kaubandus, kaupmehed, käsitöö ja käsitööline, naised linnas, heidikud ja vähemused, eluolu linnas.

- Kirik ja klooster.

Katoliku kirik ja vaimulikud, kiriku õpetus, rahvausk, kloostrid ja ordud, nunnakloostrid, kirikuhoone (arhitektuur)

- Riik.

Riik ja valitsemine keskajal, paavst ja keiser, Inglismaa, Prantsusmaa ja saja-aastane sõda

- Keskaegse Euroopa naabrid.

Bütsantsi keisririik ja kultuur, islam ja kalifaat ja islami kultuur, skandinaavlased ja viikingid, Vana-Vene riik, Eesti muinasaja lõpul.

- Kristliku Euroopa laienemine. Ristisõjad Lähis-Idas, vaimulikud rüütlid, ristisõjad Läänemere ääres (muistne vabadusvõitlus).

13) toob näiteid keskaja inimeste teadmistest ja uskumustest haiguste kohta; 14) toob näiteid erinevate ajastute kultuuripärandist; 15) toob näiteid keskaja kirjandusest, kunstist ja muusikast; iseloomustab keskaja kultuuripärandit näidete põhjal; 16) kirjeldab, kuidas on erineval ajal maailmas korraldatud inimeste heaolu, tuues näiteid tervishoiu, igapäevaelu ja turvalisuse korraldusest; 17) kirjeldab elu keskaegses linnas kasutades ajaloolaseid mõisteid õiges kontekstis; 18) võrdleb elu keskaja ja tänapäeva linnas; 19) teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis; 20) toob näiteid erinevate ajastute kultuuripärandist; 21) toob näiteid, mis Eesti linnades on säilinud keskajast; 22) märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju; 23) selgitab hansakaubanduse mõju Eesti linnade arengule; 24) analüüsib Euroopa riikide arengut ajaloos mõne riigi näitel; 25) võrdleb riigi kujunemist Prantsusmaal ja Inglismaal; 26) analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile, mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga; 27) toob näiteid relvastuse arengust keskajal, nt Saja-aastase sõja käigus võeti kasutusele tulirelvad 28) toob näiteid, kuidas suhted naabritega on mõjutanud eurooplaste maailmapilti, teadmisi, oskusi;	
--	--

29) teeb lihtsamaid järeldusi rahvaste ja kultuuride vastastikuse mõju kohta; 30) toob allikate põhjal esile ristsõdade põhjuse-tagajärje seoseid; 31) selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu; 32) selgitab, miks algasid ristsõjad Läänemere ääres ning kuidas need mõjutasid Eesti ajalugu; 33) analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte hinnates, teab, et allika sõnum sõltub autori positsioonist; 34) kirjeldab muistse vabadusvõitluse käiku ning paigutab selle sündmuse laiemasse ajaloolisse konteksti (ristisõjad Euroopas ja Liivimaal, keskaja algus Eestis); 35) nimetab muistse vabadusvõitluse põhjuseid ja tagajärgi 36) selgitab, kes oli Läti Henrik ja Lembitu ning miks nad on ajaloos olulised; 37) selgitab, miks on Henriku Liivimaa kroonika tähtis ajalooallikas	
Hiliskeskaeg Õpilane: 1) loetleb inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemise põhjuseid, toob näiteid selle tunnusjoontest, suuna esindajatest erinevatel ajastutel ning ühiskonnas toimunud muutustest; 2) selgitab näidete toel, kellel ja kuidas oli keskajal võimalik haridust saada; 3) nimetab keskaja seitse vaba kunsti; 4) toob näiteid keskaja teaduste: skolastika, alkeemia, astroloogia ja arstiteaduse uurimismeetoditest ja -tulemustest;	Alateemad • Euroopa uute teadmiste otsingul. Koolid ja haridus, ülikoolid ja õpetlased, tehnoloogia ja meditsiin • Uue ajastu algus. Renesanss ja humanistid, suured maadeavastused, Euroopa koloniaalajastu algus, varauusaegne riik, reformatsioon, vastureformatsioon, muutused igapäevaelus, reformatsioon ja Liivi sõda, Eesti Rootsi ja Poola valduses.

5) nimetab Euroopa esimesi ülikooli ja kirjeldab ülikoolides toimunud õppetööd; 6) selgitab Ameerika Ühendriikide kujunemislugu; 7) selgitab Christoph Kolumbuse rolli Ameerika avastajana eurooplaste jaoks; 8) toob näiteid hispaanlastest ja portugallastest kolonisaatorite eesmärkidest ja tegevusest Ameerikas; 9) toob näiteid kolonialismi majanduslikest, poliitilistest ja eetilistest aspektidest, annab kolonialismile hinnangu erinevast perspektiivist; 10) märgib kaardile maadeavastajate retked. Kirjeldab retkesid oma sõnadega kasutades geograafia termineid; 11) selgitab eurooplaste kolonialismi põhjuseid ja tagajärgi Uues Maailmas; 12) toob näiteid hispaanlaste ja portugallaste tegevusest Uue Maailma avastus- ja vallutusretkedel; 13) annab hinnangu eurooplaste kolonisatsioonile Uues Maailmas kolonistide, põliselanike ja tänapäeva seisukohast.;	
Eesti ala keskajal Õpilane: 1) toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid; 2) märgib kaardile Liivi sõja järgse haldusjaotuse; 3) arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda;	Alateemad • Eesti keskajal. Keskaegse Liivimaa valitsemine. Saksa Ordu, mõis ja küla, linn • Uue ajastu algus. reformatsioon, vastureformatsioon, muutused igapäevaelus, reformatsioon ja Liivi sõda, Eesti Rootsi ja Poola valduses

4) selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu; 5) selgitab muutusi Liivimaa valitsemises peale muistse vabadusvõitluse lõppu;	
--	--

Õpitulemused 8. klass	Õppesisu
Uusaja mõiste, üldisloomustus, periodiseering. Ühiskond varauusajal. Õpilane: 1) Iseloomustab põhitunnuste kaudu erinevaid ajalooperioode 2) määratleb ajaliselt (märgib ajajoonet) varauusaja ja uusaja piirid; 3) selgitab ajaloo periodiseerimise eesmärgi ja kokkuleppelisust; 4) iseloomustab seisuslikku ühiskonda ja Euroopa usuelu varauusajal 5) toob näiteid muutustest, mis toimusid Euroopas ja maailmas varauusajal ja uusajal;	Alateemad • Vana kord Euroopas. Euroopa uusaja hakul. Seisuslik ühiskond ja aadel. Talupojad ja põllumajandus. Linnad ja linlased. Religioon ja kirik. Teadusrevolutsioon. Kunst varauusajal. Kaubandus ja tööstus. Sõjandus. Varauusaegne riik.
Ususõjad. Prantsusmaa, Inglismaa, Saksamaa sisepoliitika varauusajal. Õpilane: 1) toob allikate abil esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid; 2) võrdleb allikate toel Prantsusmaa ususõdade, Inglismaa kodusõja ja kolmekümneaastase sõja põhjuseid ja tagajärgi 3) analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte hinnates, teab, et allika sõnum sõltub autori positsioonist;	Alateemad: • Versailles ja Louis XIV õukond. Inglise revolutsioonid. Sõda ja rahu Euroopas. Kolmekümneaastane sõda. Euroopa naabrid.

4) Hindab allika usaldusväärsust eristades fakte ja arvamusest; 5) teadvustab allika autori taotlusi ja eesmäärke; 6) põhjendab allika valikut. 7) teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis; 8) Teeb allika põhjal järeldusi autori positsiooni, taotluste või veendumuste kohta;	
Absolutism ja valgustus. Õpilane: 1) iseloomustab põhitunnuste kaudu erinevaid ajalooperioode 2) iseloomustab põhitunnuste kaudu absolutismiajastut 3) analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ja tänapäeval isikute näitel; 4) analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid uusajal elanud ajalooliste isikute näitel 5) kujundab oma poliitilise eelistuse ja põhjendab seda: 6) annab hinnangu absolutismile ajastu kontekstis 7) loetleb inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemise põhjuseid, toob näiteid selle tunnusjoontest, suuna esindajatest erinevatel ajastutel ning ühiskonnas toimunud muutustest: 8) Seostab inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemist hariduse ja valgustusideede levikuga; 9) nimetab valgustusfilosoofe ning toob näiteid nende panusest inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemisse;	Alateemad: • Valgustussajand. Valgustatud absolutism.
Ameerika iseseisvumine Õpilane:	Alateemad: • USA tekkimine

1) selgitab Ameerika Ühendriikide kujunemislugu 17.-18. sajandil; 2) Inglise kolooniate rajamine, konfliktid Prantsuse ja Inglise kolooniate vahel, kolooniate konfliktid emamaaga, iseseisvusdeklaratsioon, iseseisvussõda, 1789. aasta põhiseadus ja selle jõustumine. 3) teab demokraatiale iseloomulikke jooni selle kujunemise ajal ja tänapäeval ja toob näiteid demokraatia arengust antiikajast tänapäevani; 4) selgitab inimõiguste ja kodanikuvabaduste arengut mõne ajaloolise dokumendi näitel Ameerika iseseisvusdeklaratsioon ja põhiseadus;	
Prantsuse revolutsioon ja Napoleon Õpilane: 1) toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide või revolutsiooni teel ja analüüsib nende protsesside erinevusi; 2) selgitab Prantsuse revolutsiooni Asutava kogu ja Napoleoni reformide (koodeksite) näitel ühiskonna ümberkorraldamise vajadust ja erinevaid võimalusi; 3) tunneb ära äärmusluse ja populismi tunnused minevikus ja tänapäeval; 4) selgitab äärmuslike liikumiste ja ideoloogiate mõju ühiskonnale jakobiinide näitel.	Alateemad: • Suured revolutsioonid. Prantsuse revolutsiooni põhjused. Revolutsiooni algus Prantsusmaal. Prantsusmaa revolutsiooni keerises. Naised ja revolutsioon. Prantsusmaa Napoleoni ajal. Napoleoni sõjad ja keisririigi langus.
Eesti Rootsi ja Vene riigi koosseisus Õpilane: 1) selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu:	Alateemad: • Eesti Rootsi ja Vene riigi koosseisus. Eesti ala suurte sõdade keerises. Riigivõim ja aadel. Talurahva elu. Elu mõisas. Linnad ja majanduse areng.

2) Võrdleb Rootsi ja Vene ajal (17. ja 18. sajandil toimunud muutusi Eestis 3) märkab kodukoha kultuuripärandit ja teab selle kujunemislugu, mõistab, et kultuuripärandi tähendus võib ajas muutuda; 4) Toob näiteid uusaja kultuuripärandist kodukohas ja Eestis (arukam õpilane toob esile näiteid nt kirikute või mõisahoonete käekäigust nõukogude ajal ja Eesti Vabariigis); 5) toob näiteid eestikeelse kirjasõna ja hariduselu edenemisest kodukohas ja Eestis, analüüsib hariduse tähtsust ühiskonna arengus; 6) tutvustab üht uusaja kultuuriobjekti kodukohas või Eestis, selgitades selle tähtsuse või funktsiooni muutumist ajas.	Religioon, kirik, haridus.
Kunst, kultuur ja teadus varauusajal. Õpilane: 1) nimetab erinevate kunstistiilide olulisemaid tunnuseid ja tunneb väliste tunnuste järgi ära erinevate kunstistiilide arhitektuurinäiteid; 2) võrdleb põhitunnuste alusel (üldilme, detailid) barokkstiili, klassitsismi arhitektuuris; 3) tunneb ära ja iseloomustab allikate põhjal barokki, rokokoostiili, klassitsismi kujutavas kunstis, toob näiteid kunstnike ja nende teoste kohta; 4) analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile, mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga:	Alateemad: • Barokk. Rokokoo. Klassitsism.

5) analüüsib teaduse arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile varauusaja teadusrevolutsiooni saavutuste näitel	
Viini kongress ja Euroopa uusajal Õpilane: 1) analüüsib Euroopa riikide arengut ajaloos mõne riigi näitel; 2) analüüsib Euroopa riikide arengut uusajal mõne riigi näitel/ (Prantsusmaa, Inglismaa, Saksamaa, Venemaa, Austria, Rootsi vms)	Alateemad: • Liberalism ja rahvuslik liikumine Euroopas. • Euroopa pärast Viini kongressi. Rahvuslik liikumine. 1848. a revolutsioonid Euroopas. Saksa keisririigi süünd. Uusaegne riik. maailma jagamine. Kolooniade valitsemine.
Tööstusrevolutsioon ja industrialiseerimine Õpilane: 1) analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile, mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga 2) toob näiteid uusaja tehnilistest leiutistest ja selgitab nende ellurakendamise tulemusel toimunud muutusi inimeste igapäevaelus ja ühiskonnas 3) selgitab ja toob näiteid, kuidas inimesed on erinevatel ajastutel loodusesse suhtunud: 4) toob näiteid kuidas industrialiseerimise tulemusena on suurenenud inimkonna ökoloogiline jalajälg; 5) analüüsib linnastumise põhjuseid ja tagajärgi 19. sajandi Euroopa ja Ameerika Ühendriikide linnade näitel;	Alateemad: • Industriaalühiskonna kujunemine. • Pärisorjuse ja orjuse kaotamine. • Tööstuslik pööre. Suurtootmine ja kapitalism. • Tööliste olukord. Lapstöölised. • Industriaalse ühiskonna uus pale. muutused kultuuris.
Poliitilised õpetused Õpilane:	Alateemad: • Sotsialism. Liberalism. Konservatism. Rahvuslus.

1) iseloomustab erinevaid poliitilisi õpetusi ja nende peamisi toetusgrupe ühiskonnas, analüüsib, mis on iseloomulik konservatismile, liberalismile ja sotsiaaldemokraatiale, rahvuslusele tänapäeval: 2) iseloomustab ja võrdleb liberalismi, konservatismi, natsionalismi ja sotsialismi etteantud kriteeriumide alusel (nt ideaalid ja eesmärgid, ideoloogid, toetajaskond), kujundab oma arvamuse.	
Euroopa rahvaste kevad (1848. aasta revolutsioonid) Õpilane: 1) arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda: 2) arutleb märksõnade või küsimuste toel rahvusluse, Euroopa rahvaste vabadusliikumise ja 1848. aasta revolutsioonide põhjuste ning tagajärgede üle. Kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda.	Alateemad: • Rahvuslik liikumine. 1848. a revolutsioonid Euroopas.
Kolonialism ja imperialismi kujunemine Õpilane: 1) toob näiteid kolonialismi majanduslikest, poliitilistest ja eetilistest aspektidest, annab kolonialismile hinnangu erinevast perspektiivist: 2) Toob näiteid kolonialismi majanduslikest, poliitilistest ja eetilistest aspektidest Aafrikas, Aasias, Ameerikas, Austraalias 3) annab hinnangu eurooplaste kolonisatsioonile kolonistide, põliselanike ja tänapäeva seisukohast. 4) selgitab, kuidas tootmine, tarbimine ja inimeste elatustase on seotud loodusressursside kasutamisega:	Alateemad: • Saksa impeeriumi teke. Maailma jagamine. Briti koloniaalimpeerium. Aafrika jagamine. Kolooniade valitsemine

5) analüüsib koloniaalvallutuste seost loodusressursside kasvava vajadusega; 6) analüüsib rahvaarvu muutuste ja inimeste heaolu seoseid loodusressursside kasutamisega 19. sajandi näitel; 7) analüüsib imperialismi kujunemise seost loodusressursside hõivamisega.	
Venemaa ja Eesti 19. sajandil ja 20. sajandi algul Õpilane: 1) analüüsib Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa sündmuste kontekstis; 2) Seostab Eesti omariikluse algust rahvusliku vabadusliikumise ja ärkamisaja sündmustega; 3) nimetab Eesti omariikluse kujunemise majanduslikke, kultuurilisi ja poliitilisi eeldusi; 4) nimetab Eesti omariikluse kujunemisele kaasa aidanud isikuid ja selgitab nende panust. 5) toob näiteid erinevate ajastute kultuuripärandist; 6) seostab eestlaste perekonnanime saamist pärisorjuse kaotamisega, toob näiteid perekonnanime saamislugudest; 7) toob näiteid estofiilide tegevusest ja panusest eesti kultuurilukku; 8) toob näiteid ärkamisaja tegelaste ja nende panuse kohta eesti kultuuriloos; 9) märkab kodukoha kultuuripärandit ja teab selle kujunemislugu, mõistab, et kultuuripärandi tähendus võib ajas muutuda;	Alateemad: • Eesti 19. sajandil. • Vene impeerium 19. sajandil. Talurahva vabastamine. Rahvuslik ärkamine Eestis. Seltsiliikumine ja rahvusliku kultuuri sünd. Venestamine. Rahvastik, tööstuslik pööre ja linnad. muutused Eestlaste eluolus.

10) toob näiteid eestikeelse kirjasõna ja hariduselu edenemisest kodukohas ja Eestis, analüüsib hariduse tähtsust ühiskonna arengus; 11) toob näiteid Kalevipoja tegelaskuju tähenduse muutumise kohta ajaloos. 12) märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju; 13) toob näiteid Eestist pärit, Eestis õppinud või tegutsenud baltisaksa haritlaste tegevuse rahvusvahelisest mõjust (Karl Ernst von Baer, <u>Fabian Gottlieb Benjamin von Bellingshausen</u>, August von Kozebue, <u>Adam Johann von Krusenstern</u>, Eduard von Toll, Friedrich Georg Wilhelm von Struve, Ferdinand von Wrangel jt); 14) teadvustab baltisakslaste rolli eesti (ja läti) kultuuri ja ühiskonnaelu arengus;	
Esimene maailmasõda. Eesti iseseisvumine Õpilane: 1) toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid 2) arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle 3) analüüsib Esimese maailmasõja põhjusi ning sõdivate poolte taotlusi ning Esimese maailmasõja tagajärgi ja mõju maailma arengule. 4) analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile	Alateemad: • Rahvusvahelised suhted • Esimene maailmasõda ja Eesti iseseisvumine • Vene revolutsioon 1905. a. Euroopa liigub sõtta. Esimene maailmasõda. • Esimese maailmasõja tagajärjed. Eesti iseseisvumine.

5) nimetab I maailmasõja käigus kasutusele võetud sõjapidamise uuendusi, kirjeldab nende rolli, toob näiteid sõda käsitlevatest filmidest, raamatutest jms. 6) toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide ja revolutsiooni teel, analüüsib nende protsesside erinevusi; 7) kirjeldab Vene revolutsioonide ja novembrirevolutsiooni tagajärgi ja mõju 8) nimetab Esimese maailmasõja aegseid sõjalise liite ning selgitab mis riigid ja miks sinna kuulusid, sõnastab sõja põhjuseid ja tagajärgi 9) 5selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu; 10) analüüsib Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa sündmuste kontekstis: 11) seostab Eesti omariikluse kujunemist rahvusvaheliste sündmustega (uute rahvusriikide tekkimine esimese maailmasõja käigus, Vene revolutsioonid)	
Teadus, tehnika ja kultuur 19. sajandil ja 20. sajandi algul Õpilane: 1) teab, kuidas meditsiin on ajas arenenud ja mis võtteid on kasutatud haiguste ja epideemiatega võitlemisel: 2) toob näiteid 19. sajandi meditsiini edusammudest (ravimid, veregruppide avastamine, röntgen, narkoos, rasestumisvastased vahendid jt) ja põhjendab nende tähtsust haigustega võitlemisel, pere planeerimisel, rahvastikuprotsessides jne 3) toob näiteid erinevate ajastute kultuuripärandist:	Alateemad: • Meditsiin. Teaduse reng. Kultuuri areng. Mood.

4) toob näiteid 19. sajandi teaduse, tehnika, arhitektuuri, kujutava kunsti, moepildi, kirjanduse, muusika jms kohta.	
---	--

Õpitulemused 9. klass	Õppesisu
Esimese maailmasõja tagajärjed Õpilane: 1) selgitab näidete toel Euroopa suurriikide ja Ameerika Ühendriikide tähtsust lähiajaloos 2) teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis 3) arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda 4) toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid 5) toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide või revolutsiooni teel ja analüüsib nende protsesside erinevusi 6) teab, millised olid Esimese maailmasõja tagajärjed; 7) teab, kuidas muutus Euroopa poliitiline kaart pärast Esimest maailmasõda; 8) teab ja selgitab Rahvasteliidu Esimese maailmasõja järgset rolli; 9) kasutab ajalookaarti ja analüüsib teemakohaseid allikaid.	Alateemad: • Euroopa kaart. Karikatuuri analüüs. I maailmasõja tagajärjed ja impeeriumite lagunemine.
Eesti Vabadussõda	Alateemad:

Õpilane: 1) analüüsib Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa sündmuste kontekstis 2) teab, kes olid Jaan Poska, Johan Laidoner ja Julius Kuperjanov ning selgitab nende tähtsust; 3) teab, millal toimus vabadussõda; 4) teab vabadussõja põhjuseid ja tagajärgi; 5) kasutab ajalookaarti sõja pöördeliste sündmuste selgitamisel; 6) teab ja selgitab vabadussõja rolli Eesti iseseisvuse kindlustamisel.	• Vabadussõja perioodid. Sõjategevus kaartidel. Koolipoisid ja nende roll Vabadussõjas. Vabadussõja erinevad rindejooned. Riigielu ümberkorraldamine.
1) Demokraatia ja diktatuurid 1920.-1930. aastatel 2) Õpilane: 3) iseloomustab erinevaid poliitilisi õpetusi ja nende peamisi toetusgruppe ühiskonnas; 4) analüüsib, mis on iseloomulik konservatismile, liberalismile ja sotsiaaldemokraatiale tänapäeval 5) kujundab oma poliitilise eelistuse ja põhjendab seda 6) tunneb ära äärmusluse ja populismi tunnused minevikus ja tänapäeval 7) teab demokraatiale iseloomulikke jooni selle kujunemise ajal ja tänapäeval ja toob näiteid 8) demokraatia arengust antiikajast tänapäevani 9) iseloomustab ning võrdleb demokraatlikku ja diktatuurset ühiskonda;	Alateemad • Demokraatlikud riigid Suurbritannia ja Prantsusmaa näitel. • Diktatuuririigid Itaalia ja Saksamaa näitel. • Autoritarism.

10) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid <i>demokraatia, diktatuur, autoritarism, totalitarism, fašism, kommunism, natsionaalsotsialism</i>; 11) teab, kes olid Benito Mussolini, Adolf Hitler, Jossif Stalin, Franklin D. Roosevelt ja iseloomustab nende tegevust; 12) võrdleb autoritarismi ja totalitarismi.	
Demokraatlik ja autoritaarne Eesti Õpilane: 1) toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide teel ja analüüsib nende mõju 2) nimetab mõjukaid ühiskonnaelu tegelasi ja toob näiteid nende tegevusest; 3) selgitab ja toob näiteid mõistete <i>ideoloogia, reform</i> ja <i>revolutsioon</i> kohta; 4) kirjeldab ning võrdleb Eesti Vabariigi arengut demokraatliku parlamentarismi aastail ja vaikival ajastul.	Alateemad • Riigielu korraldamine 1920. aasta põhiseaduse järgi. • Majandusprobleemid ja nende lahendamine noores riigis. • Olulisemad riigitegelased. Demokraatia kriis ja vaikiv ajastu.
Majandus maailmas ja Eestis kahe maailmasõja vahel Õpilane: 1) analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ning negatiivset mõju ühiskonnale 2) arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma 3) seisukoha ning põhjendab seda 4) selgitab, kuidas tootmine, tarbimine ja inimeste elatustase on seotud loodusressursside kasutamisega	Alateemad • Majanduselu 1920. aastatel. Majanduskriis 1929 ja selle põhjused. Majanduskriisi ületamise erinevad võimalused.

5) arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda 6) toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid 7) kirjeldab ja võrdleb maailma ning Eesti majandusolusid kahe maailmasõja vahel; 8) teab, mis muutused tõi kaasa konveiermeetodi; kasutuselevõtmine; 9) teab, mis olid suure majanduskriisi põhjused ja tagajärjed.	
Kultuur kahe maailmasõja vahel maailmas ja Eestis Õpilane: 1) teab, kuidas meditsiin on ajas arenenud ja mis võtteid on kasutatud haiguste ja epideemiatega võitlemisel 2) toob näiteid erinevate ajastute kultuurist 3) analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile 4) mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga 5) märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju 6) märkab kodukoha kultuuripärandit ja teab selle kujunemislugu, mõistab, et kultuuripärandi tähendus võib ajas muutuda 7) kirjeldab kultuuri arengut ja eluolu Eesti Vabariigis ning maailmas; 8) nimetab uusi kultuurinähtusi ja tähtsamaid kultuurisaavutusi; 9) nimetab mõnda kultuuritegelast maailmas ja Eestis ning selgitab tema olulisust kultuuriloos.	Alateemad: • Teadus. Haridus. Muusika. Kirjandus. Kunst. Arhitektuur. Sport. Naiste rolli muutumine ühiskonnas.

Teine maailmasõda 1939–1945

Õpilane:

- 1) toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid
- 2) arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma
- 3) seisukoha ning põhjendab seda
- 4) analüüsib Euroopa riikide arengut ajaloos mõne riigi näitel
- 5) teab, milline oli rahvusvaheline olukord Teise maailmasõja eel;
- 6) teab ja kirjeldab sündmuseid, mis viisid Teise maailmasõjani.
- 7) toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid
- 8) arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma
- 9) seisukoha ning põhjendab seda
- 10) teab, millal algas ja lõppes Teine maailmasõda;
- 11) toob esile Teise maailmasõja puhkemise põhjused, sõja tulemused ja tagajärjed;
- 12) seletab mõisteid *MRP*, *holokaust*, *ÜRO*;
- 13) kirjeldab ajalookaardile tuginedes Teise maailmasõja sõjategevuse kulgu;
- 14) analüüsib ja hindab inimõiguste rikkumise põhjuseid ajaloolises kontekstis.
- 15) toob näiteid rahvastikurännetest, selgitades nende põhjusi ja tagajärg
- 16) analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ja tänapäeval isikute näitel

Alateemad:

- Rahvusvaheline olukord II maailmasõja eel. Suurriikide ambitsioonid ja kollektiivse julgeolekusüsteemi plaani läbikukkumine.
- Sõjategevus 1939-1940, 1941-1943, 1944-1945. Suuremad lahingud.
- Holokaust.
- Eesti ja II maailmasõda.
- II maailmasõja tagajärjed.

17) analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte hinnates, teab, et allika sõnum sõltub autori positsioonist 18) selgitab MRP ja baaside lepingu tähtsust Eesti ajaloos; 19) selgitab Eesti iseseisvumise kaotamise põhjuseid, tagajärgi, sündmuste käiku ja seoseid tänapäevaga; 20) selgitab mõisteid <i>MRP, küüditamine, baaside leping, okupatsioon</i>; 21) analüüsib eestlaste valikuid Teises maailmasõjas.	
Külm sõda ja demokraatlik maailm pärast Teist maailmasõda Õpilane: 1) arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda 2) selgitab näidete toel Euroopa suurriikide ja Ameerika Ühendriikide tähtsust lähiajaloos 3) iseloomustab külma sõja kujunemist ja olemust, toob esile selle avaldumise valdkonnad ja vormid; 4) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid <i>külm sõda, kriisikolle, raudne eesriie</i>. 5) analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ja tänapäeval isikute näitel 6) selgitab näidete toel Euroopa suurriikide ja Ameerika Ühendriikide tähtsust lähiajaloos 7) arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ja põhjendab seda 8) kirjeldab tööstusriikide arengut USA ja Saksamaa Liitvabariigi näitel	Alateemad: • USA positsiooni muutumine maailmas. Külm sõda. Võidurelvastumine ja kriisid külma sõja ajal. • Heaoluühiskond ja selle tulemusena toimunud muutused Euroopas. Euroopa integratsioon. • Saksamaa Liitvabariik.

9) teab, kes olid Martin Luther King, Margaret Thatcher ja Ronald Reagan ning iseloomustab nende tegevust 10) iseloomustab erinevaid sotsiaalseid liikumisi ja toob näiteid 11) kirjeldab Saksamaa poliitilist olukorda ajaloo kaardi toel.	
Kommunistlikud riigid ja Eesti NSV Õpilane: 1) analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte hinnates, teab, et allika sõnum sõltub autori positsioonist 2) iseloomustab põhitunnuste kaudu erinevaid ajalooperioode 3) nimetab NSVL liidreid (Stalin, Hruštšov, Brežnev, Gorbatsšov) ning iseloomustab nende võimuperioodi; 4) võrdleb eri perioode arutluse käigus; 5) toob esile kommunistlikule ühiskonnale iseloomulikke jooni (võimu koondumine, vastandumine läänele, propaganda jne); 6) selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu; 7) kirjeldab nõukogude võimu mõju Eesti ajaloole pärast Teist maailmasõda, toob välja iseloomulikud jooned näidete abil, kasutab mõisteid õiges kontekstis.	Alateemad • Stalini diktatuur. Hruštšovi valitsemine ja sulaperiood. Brežnevi võimuperiood ja stagnatsioon. • Kriisid sotsialismileeris. VMN ja VLO. • Eesti NSV ja selle valitsemine. Kollektiviseerimine ja sundindustrialiseerimise tagajärjed Eesti ühiskonnas.
Kultuur ja eluolu 20. sajandi teises pooles maailmas ja Eesti NSV-s Õpilane: 1) kirjeldab, kuidas on erineval ajal maailmas korraldatud inimeste heaolu, tuues näiteid 2) hariduse, tervishoiu, igapäevaelu ja turvalisuse korraldusest	Alateemad: • Kultuuri erinevad valdkonnad: kirjandus, teadus, muusika, sport. Külma sõda kultuuris. Meditsiini areng. • Eesti NSV - kultuur kui vaikiv vastupanu.

3) toob näiteid hariduse, tervishoiu, sotsiaal- ja igapäevaelu valdkonnast eri ajastutel 4) märkab kodukoha kultuuripärandit ja teab selle kujunemislugu, mõistab, et kultuuripärandi tähendus võib ajas muutuda 5) analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile, 6) mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga 7) toob näiteid erinevate ajastute kultuuripärandist 8) iseloomustab kultuuri ja eluolu muutumist 20. sajandi teisel poolel; 9) teab mõnda maailma ja Eesti tuntud kultuuritegelast ja selgitab nende tähtsust.	
Eesti iseseisvuse taastamine Õpilane: 1) teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis 2) selgitab, kuidas igal inimesel on võimalik olla traditsioonide hoidmise kaudu kultuuripärandi kandja 3) selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu 4) kirjeldab Eesti iseseisvuse taastamist ja Eesti Vabariigi arengut; 5) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid <i>perestroika</i>, <i>glasnost</i>, <i>Balti kett</i>, <i>laulev revolutsioon</i>; 6) nimetab võtmeisikuid Eesti iseseisvuse taastamise protsessis ja annab hinnangu nende tegevusele ajaloolises kontekstis	Alateemad: • Laulev revolutsioon, Balti kett, fosforiidikampaania, IME, Rahvarinne, suveräänsusdeklaratsioon, MRP-AEG, perestroika, glasnost, rahareform Eestis, võtmeisikud (nt Lennart Meri, Mart Laar, Edgar Savisaar Marju Lauristin, Lagle Parek, Mihhail Gorbatšov, Boris Jeltsin).

Maailm 1990. aastatest alates Õpilane: 1) iseloomustab nüüdisaja demokraatlikku ühiskonda mõne riigi näitel 2) selgitab, kuidas tootmine, tarbimine ja inimeste elatustase on seotud loodusressursside kasutamisega 3) märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju 4) analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile, 5) mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga 6) toob esile kommunistliku süsteemi kokkuvarisemise põhjused ja tagajärjed; 7) teab ja näitab muutusi maailma poliitilisel kaardil 1990. aastatel; 8) teab ja toob näiteid globaalprobleemide kohta; 9) analüüsib kriitiliselt mineviku tõlgendusi ja nende mõju iseenda ning kogukonna olevikule ja tulevikule	Alateemad: • NSVL lagunemine, Saksamaa taasühinemine, rahvusvahelised organisatsiooni (NATO, EL laienemine, ÜRO), rahu ja konfliktide lahendamine, identiteet ja mitmekesisus, energiamajandus, globaalprobleemid (nt epideemiad, demograafiline olukord, kliimaküsimused, terrorism). • Vene-Ukraina sõda • Tänapäevased geopoliitilised probleemid
---	--

4. Ainekava Ühiskonnaõpetus

4.1. Õppeaine kirjeldus

Ühiskonnaõpetuse eesmärk on praktiliste ülesannete, probleemide analüüsimise ja ainealaste põhimõistete omandamise kaudu saada tervikpilt ühiskonna toimimisest. Tähtsal kohal on igapäevaeluga seonduvate probleemide lahendamine ning asjatundlike otsuste tegemise oskuste kujunemine, mis aitab õpilasel ühiskonnas toime tulla. Nii kujuneb õpilasel tervikpilt ühiskonnast, kus teadvustatakse inimtegevuse ja looduse vastastikust mõju ning väärtustatakse jätkusuutlikku eluviisi. I kooliastmes on ühiskonnaõpetuse teemad lõimitud inimeseõpetuse ainekavva. II ja

III kooliastmes õpitakse ühiskonnaõpetust eraldi aiena. II kooliastmes tutvub õpilane oma lähiümbruse sotsiaalsete suhete süsteemiga, keskendudes sotsiaalselt erinevate isiksuste ja rühmade koosseksisteerimisele. Käsitelu keskmes on inimesed meie ümber, kool ning õpilase kodukoht. III kooliastmes käsitletakse riiklike institutsioonide funktsioone ja toimimispõhimõtteid. Riigivalitsemisega tutvudes käsitletakse põhiseaduslikke institutsioone. Oluline on pöörata tähelepanu kodanikuõigustele ning poliitika avaldumisele igapäevaelus. Majandusteemade käsitlemine III kooliastmes keskendub isiklikule majandamisele, ettevõtlusele, riigi majanduse reguleerimisele ja turumajanduse sotsiaalsetele mõjudele. Ainet käsitletakse võimalikult igapäevaeluga seostatult.

4.2. Kooliastmete lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

II kooliaste	III kooliaste
Õpilane: 1) Teab kodukohas tegutsevaid kodanikuühendusi ja -algatusi. 2) Teab lapse õigusi ja olulisemaid inimõigusi. 3) Teab, et kõik inimesed on seaduse ees võrdsed ja peavad seadusi täitma. 4) Mõistab, kuidas demokraatia põhimõtted saavad toimida koolis; toetab oma käitumise ja osalemisega koolidemokraatiat. 5) Teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslikke institutsioone ja olulisemaid ametikohti. 6) Eristab fakti arvamusest, teab, mis tunnuste alusel hinnata allikate usaldusväärsust. 7) Teab, et autoriõigused on kaitstud seadusega ja autorile tuleb viidata. 8) Teab, et inimesed on erineva kultuuritaustaga, saab aru, kui kedagi kultuurilise erinevuse tõttu diskrimineeritakse ja otsib vajaduse korral abi.	Õpilane: Teab, et Eesti peab arvestama rahvusvahelise olukorra ja rahvusvaheliste suhetega. 1) Teab, kuidas kujunes ja kuidas toimib tänapäeva demokraatlik ühiskond. 2) Tunneb ära ja toob näiteid demokraatia kesksete tunnuste ja nende rikkumise kohta; toob näiteid, milliseid tagajärgi üksikisikule toob endaga demokraatia hävimine. 3) Märgab, mis võib ohustada demokraatiat tänapäeval, selgitab, tuginedes mineviku näidetele. 4) Teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslike institutsioonide ülesandeid. 5) Mõistab ühiskonna sektorite spetsiifikat ja rolli ühiskonnas. 6) Teab majanduse toimimise põhihooni, teab oma õigusi ja kohustusi tarbijana, oskab oma õigusi kaitsta. 7) Analüüsib oma võimalusi tulevase töötajana ja ettevõtjana ning

9) Teab, et iga inimene on käitumise, hoiakute ja panusega kultuurikandja ja -looja. 10) Tunneb tervise- ja turvariske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust abi otsida, kasutab turvaliselt dokumente ja pangakaarti. 11) Oskab oma aega ja raha planeerida, võimeid ja võimalusi arvestada. 12) Käitub teadliku tarbijana.	kavandab edasist haridusteed lähtuvalt oma huvidest ja võimetest ning ühiskondlikest teguritest. 8) Seostab demokraatiat inimõiguste kaitsega. 9) Analüüsib õiguste ja kohustuste, vabaduse ja vastutuse seost. 10) Teab, et Eesti Vabariigi põhiseadus on kõrgeim õigusakt ja oskab sealt leida vajalikku infot. 11) Teab ja väärtustab kodanikuühiskonna võimalusi korraldada elu kodukohas, piirkonnas, riigis ja rahvusvaheliselt. 12) Teab Eesti riigi ja selle kodanike õigusi, võimalusi ja kohustusi, mis tulenevad Euroopa Liidu liikmesusest. 13) Hindab infoallikaid kriitiliselt ja kujundab oma arvamuse, järgib autoriõiguse ja intellektuaalse omandi kaitse põhimõtteid. 14) Märkab kultuuride ja sotsiaalsete rühmade mitmekesisust, diskrimineerimist, sekkub oma võimaluste kohaselt. 15) Analüüsib tervise- ja turvariske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust vajaduse korral otsida abi.
---	---

4.3. Õpitulemused ühiskonnaõpetuses

Õpitulemused 4. /6. klass	Õppesisu
Sotsiaalsed suhted Õpilane: 1) teab Läänemere äärseid riike ja näitab neid kaardilt; 2) esitab positiivseid ja negatiivseid näiteid riikidevahelisest koostööst või selle puudumisest;	Sotsiaalsed suhted • Eestis ja õpilase kodukohas elavad rahvarühmad (sotsiaalsed, rahvuslikud, religioossed jm). • Sooline võrdõiguslikkus. • Pere ja suguvõsa. Naabruskond maal ja linnas. Sõpruskond.

3) toob näiteid isikut tõendavate dokumentide õigest ja valest kasutamisest; 4) leiab ja võrdleb erinevatest allikatest pärit infot; 5) selgitab fakti ja arvamuse erinevust, toob näiteid; 6) kasutab viitamist nõuetekohaselt; 7) tunneb ära ja toob näiteid kultuurikonfliktide ja kultuurilise diskrimineerimise kohta; 8) mõistab, et inimesed võivad näha maailma erinevalt; 9) toob näiteid erinevatest kultuurinähtustest, millega ta on kokku puutunud; 10) toob näiteid, milliste tunnuste põhjal saab inimene end kultuuriliselt määratleda.	• Koolipere. • Euroopa riigid, Eesti naaberriigid.
Vabatahtlik tegevus, kodanikuühendused ja algatus. Koostöö Õpilane: 1) toob näiteid koostööst oma kogukonnas: kodanikuühendused ja -algatused, noorte organiseeritud koostöövormid; 2) loetleb kodukohas lahendamist vajavaid probleeme ja pakub neile lahendusi; 3) leiab eakohaseid võimalusi eneseteostuseks kogukonna liikmena;	Vabatahtlik tegevus, kodanikuühendused ja algatus. Koostöö • Kodukohas tegutsevate seltside, klubide ja ühenduste tegevus. • Noorteorganisatsioonid. • Eakohased kodanikualgatuse võimalused. • Koostöö ja ühistegevus, kommunikatsioonivõimalused

Demokraatia. Demokraatia põhimõtted ja selle toimimine Õpilane: 1) nimetab inimõigusi ja selgitab nende olulisust; 2) toob näiteid, kuidas inimeste õigused on seadusega kaitstud; 3) kaitseb seisukohta, et keegi ei ole seadustest kõrgemal;	Demokraatia. Demokraatia põhimõtted ja selle toimimine • Rahva osalemine ühiskonna valitsemises: arvamuste mitmekesisus ja sõnavabadus, osalus aruteludes ja otsustamises, õigus valida ja saada valitud. • Võimude lahusus. Riigikogu, Vabariigi Valitsus, Vabariigi President, kohus. • Kohalik omavalitsus. • Seaduse ülimuslikkus, seadus kui regulatsioon. • Peamised inimõigused (õigus elada, õigus vabadusele ja inimväärikusele jne).
Koolidemokraatia. Lapse õigused ja võimalused osaleda poliitikas. Õpilane: 1) nimetab lapse õigusi ja kohustusi, märkab laste õiguste rikkumist ja otsib vajadusel abi; 2) kirjeldab demokraatia põhimõtete toimimist koolis, selgitades õpilasesinduse rolli koolielu kujundamisel; 3) osaleb oma klassi otsustusprotsessides demokraatia põhimõtteid arvestades;	Koolidemokraatia. Lapse õigused ja võimalused osaleda poliitikas. • Õpilasomavalitsus, õpilaste osalemine koolielu korraldamises ja õpilasesinduses. • Kooli sisekord (kodukord). • Lapse õigused (õigus haridusele, õigus vanemlikule hoolitsusele jne). • Õiguste, kohustuste ja vastutuse tasakaal.
Töö ja tarbimine Õpilane: 1) loetleb tervise- ja turvalisuseohtusid, oskab ohu korral abi otsida; 2) nimetab ohtusid internetis ja selgitab, kuidas end nende eest kaitsta, käitub ohutult; 3) teab internetipanga ja pangakaardi kasutamisega seotud ohtusid ja käitub turvaliselt; 4) oskab oma aega ja tegevusi planeerida;	Töö ja tarbimine • Aja ja kulutuste planeerimine ning raha kasutamine, laenamine ja säästmine. • Elukutsed – teadmised ja oskused. • Elukestev õpe. • Elukutsed ja ettevõtted kodukohas. • Teadlik, säästev tarbimine. • Töökultuur ja tööeetika.

5) toob näiteid erinevatest seaduslikest rahateenimise võimalustest; 6) koostab eelarve etteantud piirides; 7) kirjeldab säästmise võimalusi igapäevaelus, toob näiteid; 8) selgitab näidete põhjal vajaduste, soovide ja võimaluste erinevusi.	
--	--

Õpitulemused 9. klass	Õppesisu
Õpilane: 1) analüüsib näidete põhjal suur- ja väikeriikide, naaberriikide, demokraatlike ja mittedemokraatlike riikide vastastikuseid suhteid; selgitab riikide koostööd rahvusvahelistes organisatsioonides, toob näiteid; 2) teab erinevaid demokraatlikus ühiskonnas osalemise võimalusi, toob näiteid; 3) selgitab näidete abil võimude lahususe põhimõtet; 4) loetleb demokraatliku ühiskonna tunnuseid, selgitab, mille poolest erinevad demokraatlik ühiskond ja diktatuur; 5) toob näiteid erinevatest võimalustest, kuidas käituda demokraatia põhimõtteid järgides; 6) märkab ohtu demokraatiale enda ümbruskonnas ja ühiskonnas ning on valmis sellele oma võimaluste piires vastu seisma; 7) toob näiteid oma õigustest ja kohustustest koolis, perekonnas ja ühiskonnas, selgitades õiguste ja kohustuste omavahelisi seoseid; 8) selgitab soorollide ja soostereotüüpsete hoiakute mõju inimese valikutele;	• Demokraatia ja selle erinevad võimalused. • Võimaluse korral õppekäik Riigikogusse ja/või Euroopa Majja/ Stenbocki maja. • Võimalusel õpilasvarjuks minemine (gümnaasiumi astumise ettevalmistamine). • Demokraatliku ja mittedemokraatliku riigi võrdlemine kaasaegse maailma näitel • Mida tähendab, et õigustega kaasnevad ka kohustused? Millised on minu kohustused? • Sooline võrdõiguslikkus tänases Eestis ja maailmas

Õpilane: 1) selgitab avaliku konkursi tähtsust; 2) teeb vahet riigi-, era- ja kodanikusektoril, toob näiteid nende tegevusest ja koostööst ühiskonnas ja üksikisikute võimalusest osaleda riigi-, era- ja kodanikusektoris; 3) kirjeldab erinevate majandussüsteemide iseloomulikke tunnuseid ja toimimist; 4) teab maksude vajalikkust ühiskonna toimimisel, eristab otseseid ja kaudseid makse; 5) analüüsib valitud erialal tegutsemise võimalusi, lähtudes eriala spetsiifikast ja tuues esile palgatöötajana ja ettevõtjana tegutsemise erisused; 6) teab, mis on sotsiaalne ettevõtlus, ja toob näiteid selle võimalustest;	• Majanduse toimimine ja majanduslik toimetulek. • Kuidas brutopalgast saab netopalk • Turunduskommunikatsioon, selle funktsioon ja liigid: valimisreklaam, sotsiaalreklaam, kommerts-reklaam jne. Meediamajanduse põhitõed (sisu ja reklaami vahet, tulud ja kulud meedias).
Õpilane: 1) analüüsib vabalt valitud näidete põhjal inimeste tarbimiskäitumist; 2) selgitab liigtarbimise põhjusi ja mõju üksikisikule, ühiskonnale ja keskkonnale;	• Tarbimisühiskond ja vastutustundlik tarbimine. Tarbijamärgistus (Tunnustatud Eesti maitse, Fair Trade jms)
Õpilane: 1) teab, mis on õigusriik, ja selgitab selle toimimise põhimõtteid; 2) nimetab põhiseaduse abil Vabariigi Valitsuse, Riigikogu, Vabariigi Presidendi ja kohaliku omavalitsuse peamisi ülesandeid; 3) teab võimalusi, kuidas kodanikud ja mittekodanikud saavad mõjutada ühiskonna toimimist; 4) analüüsib enda võimalusi kooli ja kogukonna elu ning kohaliku omavalitsuse poliitika kujundamisel;	• Eesti Vabariik ja tema põhiseaduslikud institutsioonid. • Riigikogu valimised (demokraatlike valimiste põhimõtted) • Õigus ja kohtusüsteem Eestis.

Õpilane: 1) Euroopa Liidu liikmesriike ja mõistab, miks Euroopa Liidu liikmesriik peab liikmesusest tulenevaid kohustusi täitma; 2) toob näiteid Euroopa Liidu kodanike õigustest ja võimalustest, seostades neid enda eluga;	• Euroopa, maailma ja Eesti kaart. • Euroopa Liidu rahastatud projektid meie kodukohas • Töötamisvõimalused EL liikmesriikides
Õpilane: 1) oskab allikatest leida asjakohast infot oma arvamuse kujundamiseks; 2) tunneb ära valeuudise ja propaganda ja teab, miks need võivad olla ohtlikud; 3) oskab kasutada allikaid õppetöös, viitab ja tsiteerib nõuetekohaselt;	• Meedia ja meediapädevus. • Erinevad meediakanalid, nn kollane ajakirjandus • Rahvusringhääling, err.ee
Õpilane: 1) võrdleb tõekspidamisi, tavasid ja praktikaid erinevate kultuuride ja subkultuuride näitel; 2) mõistab koostöövõimaluste otsimise vajalikkust kultuuriliste erimeelsuste puhul; 3) märkab ja analüüsib diskrimineerimisjuhtumit ja pakub välja lahendusi;	• Inimene ja ühiskond: kihistumine, grupikuuluvus, ühiskond kui inimeste kooselu vorm. • Sotsiaalne sidusus ja sotsiaalne tõrjutus
Õpilane: 1) toob näiteid kultuurilaenude ja -mõjutuste kohta eesti kultuuris; 2) mõistab identiteedi määratlust, selgitab näidete varal, mis on sotsiaalne, kultuuri- ja rahvuslik identiteet ning mitmikidentiteet; 3) toob näiteid stereotüüpide, vaenukõne ja sallimatuse kohta ning mõistab nende ohtu ühiskonnale;	• Kultuurilaenud ja Eesti kultuur multikultuurses maailmas. • Näiteid Eesti eri piirkondade kultuuripärandist • Eesti ja UNESCO

4) analüüsib oma kogemuste põhjal iseenda kultuuritarbimist; 5) selgitab, miks on oluline tunda kultuuripärandit; 6) toob näiteid Eesti kultuuri levikust maailmas; 7) analüüsib riske, teeb ettepanekuid nende maandamiseks, demonstreerib õpituatsioonis ohuolukorra asjakohast lahendamist, selgitades oma käitumist.	
---	--